

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΟΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΥΠΟ ΤΟΥ Κ. ΚΩΣΤΑ ΣΤΡ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

(Συνέχεια έκ του τεύχους 2. 3., τόμου Η')

37. Η άστική τάξη : ένα θνησιμογενές Tiers - État

Είδαμε πρωτύτερα τις καταστροφικές συνέπειες που είχε η πολιτική της άπολυταρχίας πάνω στην ανάπτυξη της άστικής κοινωνίας. Η «έξευρωπαϊστική» πολιτική του Μ. Πέτρου πρόσθεσε ένα δεύτερο κεφάλαιο στην «έκτρωματική» (όπως θά'λεγε ο Toynbee) ιστορία της ρωσικής άστικής τάξης.

Μεγάλος θαυμαστής της φιλόπονης και προοδευτικής Όλλανδίας (όπου είχε έργαστεί ως μαραγκός στα ναυπηγεία), ο Μ. Πέτρος θέλησε να μεταφυτεύσει τη μοντέρνα βιομηχανία στην ως τότε άποκλειστικά άγροτική Ρωσία. *Και πάλι ο σκοπός του ήταν ν'αυξήσει πολύ περισσότερη τη δύναμη του κράτους παρά τον πλοῦτο τῶν ὑπηκόων του.* Και τότε, όπως και σήμερα, οι *στρατιωτικοί λόγοι* έπαιξαν ένα αποφασιστικό ρόλο στην άξιοποίηση τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πόρων τῆς χώρας. Σ' αὐτούς τούς λόγους π. χ. οφείλεται η άξιοποίηση τῶν Ούραλιῶν ἀπὸ τοὺς Τσάρους τοῦ 18ου αἰῶνα, που είχε ως ἀποτέλεσμα νά κάνει τῆ Ρωσία πρώτη μεταλλουργική δύναμη τῆς ἐποχῆς. Κατὰ τῆ διάρκεια τῶν μακρόχρονων πολέμων κατὰ τοῦ Καρόλου ΙΒ', ο Μ. Πέτρος ἀναμετρήθηκε γιὰ πρώτη φορά με τῆς δυσχέρειες που ἔθετε ἡ τραγική φτώχεια σὲ σίδηρο τοῦ ρωσικοῦ ὑπεδάφους : μετὰ τῆ μάχη τῆς Νάρβας, ὅπου τὰ κανόνια του βρέθηκαν χωρὶς ὀβίδες, ο Μ. Πέτρος ἔστρεψε γιὰ πρώτη φορά τὴν προσοχή του πρὸς τὸν ὀρυκτὸ πλοῦτο τῶν Ούραλιῶν καί, παρ' ὅλες τῆς ἀνυπερβλητῆς δυσκολίες που δημιουργοῦσαν οἱ κλιματολογικῆς συνθήκες, ἡ ἔλλειψη ὀδικοῦ δικτύου καί μεταφορικῶν μέσων, ἀποφάσισε νά τὸν ἀξιοποιήσει χρησιμοποιώντας ταυτόχρονα τὰ ἰδιωτικά κεφάλαια καί τὸν κρατικὸ καταναγκασμὸ κι' ἐπιδεινώνοντας τῆ δουλοπαροικία (1) ...

Ἡ κτίση τοῦ Πέτρογκραντ κυριολεκτικὰ πάνω στὰ κόκκαλα τῶν ἐπιστρατευμένων δουλοπαροίκων, που ἀποδεκατίστηκαν ἀπὸ τὴν ἐξάντληση, τὸ κρῦο, καί τοὺς ἑλῶδεις πυρετούς ..., μπορεί νά θεωρηθεῖ σὰν ἕνα σύμβολο τῆς μοίρας τῆς άστικής τάξης στῆ Ρωσία. Γιατί, πραγματικά, ἡ Ἁγία - Πετρούπολη, τὸ κυριότερο άστικὸ κέντρο τῆς προμπολσεβικῆς Ρωσίας, ὑπῆρξε ἡ μόνη πόλη τῆς νεώτερης ἱστορίας, που φτιάχτηκε ὄχι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς (ὅπως εἶναι ὁ κανὼν στῆ Δύση) ἀλλ' ἀπὸ τὸ ἀπολυταρχικὸ κράτος (ὅπως γίνεται συχνὰ στὴν Ἀνατολή). Ἔτσι, ἡ άστική τάξη ὑπῆρξε πολὺ περισσότερὸ ἕνα τεχνητὸ κατασκευάσμα τῆς

1) Βλ. σχετικὰ Roger Portal : L' Oural au dix - huitième siècle, 1954.

άπολυταρχίας, που δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ πιάσει ρίζες μὲς στὴ ρωσικὴ κοινωνία, παρὰ ἕνα αὐθόρμητο προϊόν τῆς κοινωνικῆς αὐτενέργειας, ἱκανὸ ν' ἀναλάβει ἕναν ὁποιοδήποτε ἱστορικὸ ρόλο, ἀνάλογο μ' αὐτὸν που ἔπαιξε στὴ δύση τὸ Tiers - Etat, τόσο στὸ οἰκονομικὸ ὅσο καὶ στὸ πολιτικὸ πεδίο.

Ἐδῶ π. χ. δὲν θὰ βροῦμε κανένα ἴχνος αὐτῆς τῆς ἀπαίτησης τῆς πρὸοδου καὶ τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, που διακρίνει τόσο χαρακτηριστικὰ τὴν τάξη τῶν μοντέρνων ἐπιχειρηματιῶν ἀπ' ὅλες τὶς ἄρχουσες τάξεις τοῦ παρελθόντος, καὶ που ὁ Μάρξ τὴν ἀνήγαγε μὲ τὸν πιὸ ἄκριτο καὶ δογματικὸ τρόπο σὲ «κινητήρια δύναμη» τῆς ὅλης «παγκόσμιας ἱστορίας»!

Αὐτὸ τὸ αἶτημα τῆς οἰκονομικῆς πρὸοδου, που ὁ κόσμος που δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν μοντέρνο καπιταλισμὸ τὸ θεωρεῖ γιὰ «σύμφυτο» στὴν ἀνθρώπινη «φύση», εἶναι κάτι τὸ ἄγνωστο στὸν προκαπιταλιστικὸ ἄνθρωπο. Αὐτὸ που τὸν ἔκανε νὰ μένει ξένος πρὸς τὶς ἀξίες τοῦ οἰκονομικοῦ ἀκτιβισμοῦ, εἶναι πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία ἢ τὴ σχετικὴ ἀνεπάρκεια τῆς τεχνολογικῆς πρὸοδου, ἢ τραντισιοναλιστικῆ - μισο-νεϊστικῆ του νοοτροπία καὶ ἡ ἀνικανότητά του νὰ συλλάβει ἢ νὰ ἀναγνωρίσει μιὰ οὐσιαστικὴ ἀξία στὴν ἰδέα τῆς ἐντατικοποίησης τῆς παραγωγικῆς του δραστηριότητας.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ἡ *ἄκρα βραδύτης τοῦ ρυθμοῦ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητας* στὶς προκαπιταλιστικὲς κοινωνίες. Ἡ ἔλλειψη κάθε ἀληθινῆς ἀγάπης γιὰ τὴν παραγωγικὴ ἐργασία σὰν τέτοια καταφαίνεται π. χ. ἀπὸ τὸν ἐξαιρετικὰ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἑορτασίων ἡμερῶν : στὴ Ρώμη, οἱ μέρες ἀργίας που ἦταν 66 τὸ χρόνο τὸν καιρὸ τοῦ Αὐγούστου ἔγιναν 135 ἐπὶ Ἐκτωνίωνων καὶ 175 στὸν 4ο αἰῶνα⁽¹⁾! Σ' ὅλες τὶς *θεοκρατικὲς* ἐποχές, μπορεῖ κανεὶς νὰ μετρήσει τὴν αὐξηση τῆς δυνάμης τοῦ κλήρου μὲ βάση τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἡμερολογίου. Ἔτσι π. χ. στὴν ἐποχὴ τοῦ Ραμσή Γ', δηλαδὴ στὸ ἀπόγειο τῆς οἰκονομικο - πολιτικῆς δυνάμης τοῦ αἰγυπτιακοῦ κλήρου, τὸ Ἱερατεῖο εἰσήγαγε ἕνα νέο ἑορτολόγιο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο μιὰ μέρα στὶς τρεῖς ἦταν μέρα ἀργίας—πράγμα που, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Alexandre Moret, εἶχε ὡς κύρια συνέπεια τὴν ἐμφάνιση μιᾶς γενικῆς *«παρалуσίας καὶ ὀκνηρίας σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης»* ⁽²⁾! Ἄλλ' αὐτὴ ἡ «ὀκνηρία», δηλαδὴ ἡ ἀπουσία αὐτῆς τῆς παραγωγικῆς φρενίτιδος, που χαρακτηρίζει τοὺς μοντέρνους καιροὺς, ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑπάρχει ἕως τὴν αὐγὴ τοῦ μοντέρνου βιομηχανικοῦ καπιταλισμοῦ : κατὰ τὰ στοιχεῖα που δίνει ὁ Sombart⁽³⁾, στὰ ὄρυχεῖα τῆς Βαυαρίας, μιὰ μέρα ἢ δυὸ μέρες στὶς τρεῖς ἦταν μέρες ἀργίας ἀκόμα μέχρι τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνα.

1) βλ. Samuel Dill : Roman Society from Nero to M. Aurelius (1904, νέα ἔκδοση Ν. Υ. 1956) σελ. 234.

2) A. Moret : Histoire de l' Orient (P.U.F., 1936) II, 190.

3) Werner Sombart : Der Bourgeois (γαλλ. μετ. 1926) σελ. 260.

Εύκολα καταλαβαίνει κανείς γιατί ο Μάρξ έλεγε για την άστική τάξη ότι «*έδειξε για πρώτη φορά στην ιστορία τι πραγματικά μπορεί να κάνει ή δραστηριότητα του ανθρώπου*» (1). Με άλλους λόγους, ή ανθρώπινη δραστηριότητα, που ξεδευόταν ως τα τότε σε έργα μη παραγωγικά, όπως π.χ. ή ανέγερση κολοσσιαίων ναών, άνακτόρων, κάστρων κτλ., βρήκε χάρη στη μοντέρνα άστική τάξη τη «φυσική» της διέξοδο μέσα στην παραγωγική εργασία, ιδίως τη βιομηχανική, που ο Μάρξ τη θεωρεί σαν την ύψιστη μορφή της ανθρώπινης πραγματοποίησης.

Το πρόβλημα που έθεσε ο Max Weber για τὸ πῶς και γιατί αναθεωρήθηκε ή παραδεδομένη ὑποτιμητική αντίληψη για την εργασία κι' επιβλήθηκε και διαδόθηκε ή (κατά τὸν Weber προτεσταντική) ιδέα που σχημάτισε ή νεώτερη ἐποχή για την εργασία σαν ἐγκόσμια ἀποστολή του ανθρώπου, δὲν φαίνεται να ἀπασχόλησε ιδιαίτερα τὸν Μάρξ. Ἀπλῶς περιορίζεται να ἐπαινέσει τοὺς «κλασικούς», τὸν Adam Smith και τὸν Hegel, για τὸ ότι «*ἀναγνώρισαν ότι ή εργασία ἀποτελεῖ την οὐσία του ἀνθρώπου*» (2). Ὁ Μάρξ κάνει πέρα ὡς πέρα δική του αὐτή την αντίληψη, κι' ἂν καινοτομεῖ, καινοτομεῖ ἀπλῶς και μόνο στο μέτρο που την ἀπολυτοποιεῖ ζευγαρώνοντας την «κριτική της πολιτικής οἰκονομίας» με την κριτική της «ἄλλης ιδεολογίας». Ἡ μεγάλη ἀξία του Smith συνίσταται στο ότι στο ἔργο του, «*ὁ πλοῦτος ἔπαψε να παριστάνει μιὰ ἀντικειμενικότητα ἐξωτερική πρὸς τὸν ἄνθρωπο και κενή ἀπὸ πνευματικὸ περιεχόμενο*» (3) : ὁ ὑλικὸς πλοῦτος ἀποκτάει τώρα μιὰ καιρία οὐσιαστική σημασία ἀπὸ την ἄποψη ὅτι ἀνάγεται στην «*ὑποκειμενική του οὐσία : την εργασία*». Ἐτσι ὁ Μάρξ παραλληλίζει τὸν Smith με τὸ Λούθηρο : οἱ δύο αὐτοὶ «μεταρρυθμιστές» παριστάνουν δύο πλευρές ή μᾶλλον δύο στάδια αὐτῆς της προϊούσας *ἐσωτερίκευσης τῶν ἀξιών*, που ἀποτελεῖ την κατευθυντήρια δύναμη της δυτικής ιστορίας, και που στὸν μὲν Λούθηρο ἐμφανίζεται σαν μιὰ ἐσωτερίκευση τῶν θρησκευτικῶν ἀξιών, ἐνῶ στὸν Smith παίρνει την κατά τὸν Μάρξ πολὺ οὐσιωδέστερη ἔννοια της ἐσωτερίκευσης τῶν οἰκονομικῶν ἀξιών. Ὁ Μάρξ υἱοθετεῖ τις ἀντιλήψεις του Smith με τούτη τη βαρυσήμαντη διαφορά : ή εργασία, που στὸν Adam Smith εἶναι ἀπλῶς και μόνο ή «*ὑποκειμενική*» οὐσία της ἀτομικής ιδιοκτησίας, παίρνει στὸν Μάρξ την περιωπή ἑνὸς ὄντολογικοῦ προσδιορισμοῦ του ἀνθρώπου. Ἐτσι πού, ἂν ὁ ἰδρυτῆς του μαντζεστεριανισμοῦ τοποθετοῦσε ὅλες τις μη παραγωγικές δραστηριότητες του ἀνθρώπου στη σφαῖρα τῶν «*faux frais*» της παραγωγῆς, τονίζοντας τὸν ἀπὸ την καθαρὰ οἰκονομική ἄποψη «*παρασιτικὸ*» τους χαρακτήρα, ὁ ἰδρυτῆς του «*ιστορικοῦ ὕλισμοῦ*» πήγε πολὺ πιὸ μακριά, ὑποβιβάζοντάς τις στην κλίμακα τῶν ἀξιών και καταγγέλοντάς τις σαν «*ιδεολογικές*» και «*ἀναληθεῖς*».

1) Μάρξ : *Τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο*. Die Frühschriften σελ. 528.

2) Βλ. Nationalökonomie und Philosophie (ἔκδ. Kiepenheuer 1951) σελ. 170 - 1 και 243.

3) Αὐτ. σελ. 170 - 1 : «...äussere gedankenlose Gegenständlichkeit...».

Βέβαια, ή κατοπινή του έπαφή με τὰ πράγματα, ιδίως με τή ζωντανή πείρα του έργατικού κινήματος, ανάγκασε τόν Μάρξ νά μετριάσει τόν βιομηχανικό του φανατισμό' έτσι, στόν τρίτο τόμο του **Κεφαλαίου**, όχι μόνο παύει νά θεωρεί τήν εργασία σάν άποστολή του ανθρώπου επί τής γής, αλλά δηλώνει σαφώς ότι ή σφαίρα τής παραγωγής θά δεσπόζεται πάντοτε από τήν «**άνάγκη**», ότι ή άληθινή ύπαρξη του ανθρώπου, ή έλευθερία, θά πραγματοποιείται έξω από τή σφαίρα τής οικονομίας (1), κι' ότι ή άληθινή πρόοδος του ανθρώπου θά φανεί στόν περιορισμό τών εργασίμων ώρων. Δυστυχώς, ό Μάρξ δέν έθεσε καν τó έρώτημα μήπως αύτή ή αύξηση τών έλευθέρων ώρων του ανθρώπου δέν είναι παρά μιá («**διαλεκτική**» ή όχι) έπιστροφή στην «**όκνηρία**» του προκαπιταλιστικού κόσμου. Έπιπλέον, όλη του ή θεωρία δεσπόζεται από μιá τέτοια φειχολατρεία τής «**ανάπτυξης τών παραγωγικών δυνάμεων**», από ένα τέτοιο θαυμασμό για τὰ «**θαύματα**» που έπιτέλεσε ή άστική τάξη, ώστε δέν είναι ν' άποροϋμε που μεταμορφώθηκε σε ιδεολογία μιáς τεχνοκρατικής κάστας άποφασισμένης «**νά φτάσει και νά ξεπεράσει τόν καπιταλισμό**»—χρησιμοποιώντας τὰ πιό «**ξεπερασμένα**» μέσα έντατικής έκμετάλλευσης τής εργασίας. Κι' άπ' αύτή τήν άποψη, δέν είναι τυχαίο ότι οι ιδεολογικοί της εκπρόσωποι βρήκαν τοϋτο τó αναπάντεχο έπιχείρημα για νά καταγγείλουν τó «**δπιο του λαου**»: «**όλες οι θρησκευτικές γιορτές είναι επιζήμιες στην έθνική οικονομία. Η θρησκεία άπαγορεύει νά εργαζόμαστε στις εορτάσιμες ήμέρες**» (2)!

Άν σκεφτοϋμε τὰ **καταναγκαστικά** μέσα που χρησιμοποίησε ή νέα ψευτο θρησκεία για νά κάνει τούς εργαζόμενους νά εργάζονται όσο γίνεται περισσότερο, αφαιρώντας τούς ταυτόχρονα όλα τὰ δικαιώματα που είχαν κατακτήσει μέσα στο άncien régime..., θά καταλάβουμε τó πόσο έξαιρετικό φαινόμενο ήταν ή **αϋθόρμητη** εμφάνιση και έξάπλωση του καπιταλιστικού πνεύματος στους νεώτερους χρόνους.

Ό Max Weber και ό Sombart έχουν δείξει ότι ό καπιταλιστής έπιχειρηματίας άποτελεί ένα τύπο ανθρώπου έντελώς καινούργιο σχετικά με τούς προνομιούχους όλων ως τὰ τώρα τών γνωστών κοινωνιών. Η εμφάνισή του στο ιστορικό προσκήνιο προσέβαλε αύτá τὰ ίδια τὰ θεμέλια τής όμαδικής ζωής και έρχόταν σε μιá βίαιη αντίφαση με τó τυπικά προκαπιταλιστικό ιδεώδες μιáς κοινωνικής τάξης άσάλευτης, ίσοροπημένης και ίεραρχημένης—ιδεώδες που ή θωμιστική θεωρία άποτελεί ίσως τήν κλασικότερή του έκφραση. Άν, όπως λέει ό Sombart, ή έξάπλωση του καπιταλισμού «**έβαζε καθημερινά τούς έξομολογητές μπροστά σε προβλήματα έξαιρετικά δύσκολα**» (3), αύτός ό ίδιος ό καπιταλι-

1) Das Kapital III, 873 - 4. Βλ. σχετικά *Τά θεμέλια του Μαρξισμού* Α/2, σελ. 360 - 2.

2) Άρθρο του Σ. Κρουντιάκωφ στο σοβιετικό περιοδικό «Κομμουνιστ», Σεπτέμβριος του 1954. Άναφέρεται από τήν Documentation française, Notes et ét. doc., No 2097, 8-11-1955, σελ. 12.

3) Werner Sombart: Le Bourgeois σελ. 297.

σμός, ακόμα και στον 16ο αιώνα, βρισκόταν σε μια «παράνομη» κατάσταση σχετικά με τις αξίες της ζωντανής ακόμα μεσαιωνικής ήθικης. Έτσι ο Tawney αναφέρει την περίπτωση των Ισπανών εμπόρων του Χρηματιστηρίου της Αμβέρσας που είχαν ζητήσει από τους θεολόγους της Σορβόννης να μάθουν αν και κατά πόσο οι οικονομικές τους δραστηριότητες συμβιβάζονταν με το κανονικό δίκαιο· κατά τον ίδιο τρόπο, οι Fugger, μια από τις μεγαλύτερες καπιταλιστικές επιχειρήσεις της εποχής, ζητούσαν τη γνώμη του Πανεπιστημίου της Βολογνα σχετικά με τη νομιμότητα των λιγότερο ή περισσότερο τοκογλυφικών τους δραστηριοτήτων (1)!

Η επανάσταση του 1917 βρήκε τη ρωσική τάξη σε μια ανάλογη ψυχολογική κατάσταση. Όπως παρατηρεί ο Μπερντιάεφ :

«Ο μουσσοβίτης έμπυρος, που πλούτιζε χρησιμοποιώντας μέσα όχι πάντοτε έντιμα, είχε ταυτόχρονα την τάση να θεωρεί τον έαυτό του ένοχο. Στις καλές του στιγμές, όταν τον φώτιζε ή πίστη, διειρενύονταν ν' αλλάξει ζωή, να πάει στους διάφορους τόπους προσκυνήματος, να γίνει μοναχός. Αυτός ο έμπυρος ήταν ένα πολύ κακό στοιχείο για τη διαμόρφωση μιας δυναμικού τύπου άστικης τάξης» (2).

Πραγματικά, αυτή η ιδεολογικά απροσανατόλιστη και άρρωστη μπουρζουαζία δεν μπορούσε να παίξει το ρόλο του Tiers - Etat. Της έλειπε αυτό που χαρακτηρίζει κάθε ανερχόμενη τάξη, ή πίστη δηλαδή στον «άπόλυτο» χαρακτήρα της ίδιας της δραστηριότητας. Αν, στον προκαπιταλιστικό κόσμο, αυτός ο ίδιος ο προσανατολισμός της παραγωγής υπάκουε κατά κανόνα σε έλατήρια που δεν μεταφράζονται πάντοτε στην καπιταλιστική γλώσσα του επιχειρηματικού πνεύματος και του οικονομικού λογισμού, και που εκφράζουν μάλιστα μια έντονη προτίμηση για μια μη παραγωγική χρήση του πλούτου, αυτό οφείλεται επίσης και στο ότι έλειπε από τον κόσμο αυτό μια θεολογία που να δίνει μια ιερή σημασία στην παραγωγική εργασία και να συνδέει την majorem dei gloriam με την έγκόσμια έπιτυχία του επιχειρηματία. Είναι γνωστές οι θεωρίες του Weber και του Tawney για τις «έκλεκτικές συγγένειες» που συνδέουν την καλβινιστική νοοτροπία και την καπιταλιστική ήθικη. Κι' αυτός ο ίδιος ο Μάρξ δεν παρέλειψε να υπενθυμίσει τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη θρησκευτική έντολή του πουριτανισμού και τις σκοπιμότητες του οικονομικού άκτιβισμού. Απ' αυτή την άποψη, ή κατηγορηματική προσταγή, που άποδίδει στον 'Ιεχωβά της πολιτικής οικονομίας: **«Συσσωρεύετε, συσσωρεύετε· αυτό είναι οι νόμοι και οι προφητές»** (3), άξιζει να παρθεί στα σοβαρά, τοσοϋτο μάλλον καθ' όσον έφαρμόστηκε με μια έντελως «πουριτανική» άστηρότητα από τους ίδιους του τους μαθητές, όταν βρέθηκαν στην ανάγκη να γίνουν κι' αυτοί έκβιομηχανιστές της οικονομίας και να εισαγάγουν το πνεύμα της μοντέρνας έπιχειρήσης μέσα στους ντοστογιεφσκικούς χώρους της προκαπιταλιστικής

1) R. H. Tawney: Religion and the Rise of Capitalism (7η έκδ, 1955). σελ. 73.

2) Nicolas Berdiaev: Les Sources et le Sens du Communisme Russe (N.R.F. 1938) σελ. 198.

3) Marx: Das Kapital I, 624.

κοινωνίας. «*Η ιδέα ότι η οικονομική πρόοδος αποτελεί ένα αὐτοσκοπό*», παρατηρεῖ ὁ Tawney, ἐπιβλήθηκε κατὰ μέγα μέρος χάρη στὴν «*πλουρητική ἀντίληψη κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἐργασία καὶ ἡ ἐπιχείρηση ταυτίζονται μὲ τὴ θεία λειτουργία*» (1). Ἔτσι ὁ Tawney συγκρίνει τὴν ἐπίδραση τοῦ Καλβίνου πάνω στὴν ἀστική τάξη τοῦ 16ου αἰώνα μὲ τὴν ἐπίδραση ποῦ εἶχε ὁ Μάρξ πάνω στὴν ἐργατική τάξη τοῦ 19ου αἰώνα : οἱ δύο αὐτὲς τάξεις συνειδητοποίησαν τὴν κοινωνική τους δύναμη καὶ τὸν ἱστορικό τους ρόλο μὲ τὸ ἐνδιάμεσο τῶν ἀξιών καὶ τῶν συμβόλων ποῦ τοὺς πρότειναν οἱ δύο αὐτὲς ἰδεολογίες. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ καλβινιστική θεωρία τοῦ «*προκαθορισμοῦ*», ὅπως καὶ ἡ μαρξιστική θεωρία τῆς «*ἱστορικής ἀναγκαιότητας*» τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτὴ τὴν «*ἀνάγκη ποὺ αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος νὰ πιστέψει ὅτι οἱ κοσμικὲς δυνάμεις εἶναι μὲ τὸ μέρος του*» (2).

Κάθε ἰδεολογία, παρατηρεῖ ὁ Tawney, μπορεῖ νὰ ἐμπνεύσει καὶ νὰ ἐξυπηρετήσει κοινωνικὲς ὁμάδες καὶ τάξεις ποῦ οἱ ἱστορικὲς τους προθέσεις μπορεῖ νὰ εἶναι ἐντελῶς διάφορες, ἂν ὄχι ριζικὰ ἀντίθετες. Κάθε ἰδέα εἶναι δισημάντη, ἂν ὄχι πολυσημάντη· τὸ ἂν θὰ πάρει τούτη ἢ ἐκείνη τὴ σημασία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν *προοπτική* αὐτοῦ ποῦ θὰ τὴν ἐρμηνεύσει καὶ θὰ τὴν οἰκιοποιηθεῖ. Ἔτσι «*ἕνας ἔντονος ἀτομικισμός, ἀλλὰ καὶ ἕνας αὐστηρὸς χριστιανικὸς σοσιαλισμὸς μπορεῖ ἐξ ἴσου νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴ θεωρία τοῦ Καλβίνου· τὸ ποῖος ἀπὸ τοὺς δυὸ ἐπρόκειτο νὰ ἐπικρατήσῃ, ἐξηγεῖται ἀπὸ τὶς διαφορὲς τῶν πολιτικῶν συνθηκῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν τάξεων*».

Αὐτὴ ἡ παρατήρηση εἶναι ἀξιοσημείωτα ὀρθὴ προκειμένου καὶ γιὰ τὸ μαρξισμό : ἕνας ἐξισωτικὸς καὶ δημοκρατικὸς σοσιαλισμὸς, ἀλλὰ καὶ ἕνας τεχνοκρατικὸς δεσποτισμὸς μπόρεσαν ἐξίσου νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴ μαρξιστικὴ διδασκαλία : ἂν ὁ Καλβίνος ὑπῆρξε ὁ Μάρξ τῆς ἀστικής τάξης τοῦ 16ου αἰώνα, ὁ Μάρξ ὑπῆρξε ὁ Καλβίνος τῆς ὀλοκληρωτικῆς τεχνοκρατίας τοῦ 20ου. Στὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορικής τῆς σταδιοδρομίας, ἡ τάξη αὐτὴ εἶχε τὴν ἴδια ἔνοχη συνείδηση μὲ τὴν γεννῶμενη ἀστική τάξη· τὶς τύψεις τῆς τὶς δυνάμωνε ἡ ἀνάμνηση τῆς προλεταριακῆς τῆς καταγωγῆς καὶ τὶς ἔτρεφε τὸ γεγονός ὅτι βρισκόταν ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἐργατικοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ τὸ ὁποῖο μόλις ἄρχιζε νὰ ξεχωρίζεσαι. Νά, ὅμως, ποῦ μιὰ τραγικὴ μοῖρα τὴν ἔφερνε στὴν ἀνάγκη νὰ ἐκμεταλλευθεῖ—καὶ μάλιστα μὲ τὶς μεθόδους τοῦ πρωτόγονου καπιταλισμοῦ—αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν τάξη ἀπὸ τὴν ὁποία εἶχε προέλθει. Καὶ δὲν ἐπρόκειτο πιά γιὰ τὴν πολὺ συζητήσιμη συμπιλώση τοῦ κανονικοῦ δικαίου μὲ τὴν πρακτικὴ τῆς τοκογλυφίας· ἐπρόκειτο γιὰ τὴ ριζικὴ ἀντίθεση ποῦ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἐξισωτικὴ καὶ φιλελεύθερη ἰδεολογία, στὴν ὁποία κουτσά-στραβά ἐξακολουθοῦσε ἀκόμα νὰ πιστεύει, καὶ τὴν καθημερινὴ πραγματικότητα ἑνὸς καθεστώτος ποῦ ἐπανεφέρε στὴ ζωὴ ὅλα τὰ

1) R. H. Tawney : ἔνθ' ἄν. σελ. 207.

2) R. H. Tawney : ἔνθ' ἄν. σελ. 99.

«ὄργια» τῆς πρωτόγονης καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης. Εὐκολα τότε καταλαβαίνει κανεὶς τὴν ἠθικὴ κρίση ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ πρέπει νὰ πέρασαν αὐτοὶ οἱ νέοι ἡγέτες τῶν τσεχοσλοβακικῶν ἐπιχειρήσεων γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ *Πράβνια* τῆς Μπρατισλάβας τῆς 24 II-1951 μᾶς πληροφορεῖ ὅτι *«φαίνονται νὰ ντρέπονται γιὰ τοὺς ὑψηλοὺς μισθοὺς ποὺ παίρνουν οἱ ἐπίλεκτοι καὶ οἱ εἰδικευμένοι ἐργάτες»* (1). Αὐτοὶ οἱ νέοι προνομιῶχοι, στοὺς ὁποίους τὸ κράτος ἀνέθετε τὴν «ἱστορικὴ ἀποστολὴ» νὰ κάνουν κι' αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους τὰ «θαύματα» ποὺ ὁ Μάρξ ἀπέδιδε στὴν ἀστικὴ τάξη, δὲν φαίνονταν ἀπολύτως ἱκανοποιημένοι βλέποντας νὰ γιγαντώνεται τὸ χάσμα ποὺ τοὺς χώριζε ἀπὸ τοὺς κοινούς θνητούς. Ὅχι μόνο δὲν καταλάβαιναν ὅτι τὸ ὧς τὰ τότε ἄγιο καὶ ἱερὸ αἴτημα τῆς ἰσότητος ἔφερεν δῆθεν προσκόμματα στὴν «αὔξησιν τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας», ποὺ ἦταν ὁ νέος «ρεαλιστικὸς» θεὸς ποὺ τὸ δεσποτικὸ κράτος ἔβαζε στὴ θέση τοῦ παλαιοῦ, ἀπραγματοποιήτου «πρὸς τὸ παρὸν» ἰδεώδους, ἀλλὰ καὶ *«ἀπέφευγαν νὰ συζητήσουν πάνω στὸ θέμα αὐτό, ὑποχωρώντας μπρὸς στὶς κακοποιῆς ἐξισωτικὰς τάσεις τῶν καθυστερημένων στοιχείων»*—καθυστερημένων στοιχείων, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα πρῶτιστα θὰ πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε τὴ μεγάλη μάζα τῆς τάξης ποὺ ὧς τὰ τότε ἔθεωρεῖτο ὡς ἡ κατ' ἔξοχὴν «πρωτοπορευτικὴ» τάξη: τῆς ἐργατικῆς!

Αὐτὸ ποὺ ἐπέτρεψε στοὺς διαδόχους τῶν ντοστογιεφσκικῶν ἀστῶν τοῦ Μπερντιάεφ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ «παιδικὰ» τους «τραύματα» καὶ νὰ συμφιλιωθοῦν μὲ τὸν «ἱστορικὸ ρόλο» ποὺ τοὺς ἀνέθετε τὸ ὀλοκληρωτικὸ κράτος, δὲν ἦταν πιά ὁ καλβινισμὸς ἀλλὰ ὁ μαρξισμὸς, καὶ μάλιστα ὁ «ὀρθόδοξος μαρξισμὸς», μονοπωλημένος ἀπὸ ἓνα τρομοκρατικὸ κόμμα ἐμφορούμενο ἀπὸ τίς πιὸ ἄμετρες μεσσιανικὲς προσδοκίαις, καὶ μεταμορφωμένος σὲ μιὰ κυριολεκτικὰ φετιχιστικὴ λατρεία τῆς πάσει θυσία «ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων»...

Οἱ ὑπαινεγμοὶ αὐτοὶ ἀποσκοποῦν νὰ ὑπενθυμίσουν τίς πολὺ γνωστὲς δυσχέρειες ποὺ συναντᾶει ἡ ἐμφύτευση μιᾶς δυναμικῆς οἰκονομικῆς νοοτροπίας στὸν κόσμον τῆς προκαπιταλιστικῆς στασιμότητος. Κι' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, περιττεῦει, νομίζω, νὰ ποῦμε τὸ πόσο ἔλειπε ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ρωσικῆς ἀστικῆς τάξης αὐτὸ ποὺ θὰ τὴν ἔκανε νὰ πιστεῦει ὅτι ὁ αἰφνίδιος πλουτισμὸς τῆς στὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια τοῦ ancien régime μποροῦσε νὰ εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ πρόσκαιρη καὶ «ἁμαρτωλὴ» ὕλικὴ ἐπιτυχία. Ἡ ἰδέα, ὅτι τὸ τέλος τοῦ ancien régime ἐπρόκειτο νὰ σημάνει τὴν ὥρα τῆς πιὸ ριζικῆς ἐπανάστασης ποὺ ὄνειρεύτηκε ποτὲ ὁ ἄνθρωπος, εἶχε ριζώσει βαθειὰ μὲς στὸ ρωσικὸ πνεῦμα πολὺ προτοῦ ἡ ἀστικὴ τάξη ζητήσῃ νὰ τῆς βάλῃ τὴ δική της σφραγίδα. Ἡ ἀκτινοβολία αὐτῆς τῆς ἐπαναστατικῆς ἰδέας ἦταν τέτοια, ὥστε μπροστὰ τῆς τὸ περιωρισμένο, «ἀνθρώπινο - πολὺ ἀνθρώπινο» πρόγραμμα τῶν ἀστικῶν διεκ-

1) Τὸ ἄρθρον αὐτὸ τιτλοφορεῖται: «*Ὁ ἐξισωτισμὸς, ἐχθρὸς τῆς σοσιαλιστικῆς ἀνοικοδόμησις*». Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν François Fejtó στὴν ἐξαιρετὴ του Histoire des Démocraties populaires (1952) σελ. 319.

δικήσεων ἔσβηνε σάν τὸ φῶς τῆς λάμπας μπρὸς σὲ μιὰ ἀποκαλυπτικὴ πυρκαγιά. Μισὸ τοῦλάχιστον αἰῶνα προτοῦ ἡ ρωσικὴ ἀστικὴ τάξη δώσει τὸ παραμικρὸ σημάδι ἱστορικῆς ἐνηλικίωσης, μιὰ ἄλλη δύναμη εἶχε προλάβει νὰ διατυπώσει τὸ ἐπαναστατικὸ μῆνυμα. Κι' ἡ δύναμη αὐτὴ ἦταν ἡ ἐπαναστατικὴ ἰντελλιγκέντσια.

38. Φυσιογνωμία τῆς ἰντελλιγκέντσιας

Ἡ ἰντελλιγκέντσια εἶναι κάτι βασικὰ εὐρύτερο ἀπὸ μιὰ ὁποιαδήποτε ὁμάδα διανοουμένων· στὴν ἰντελλιγκέντσια μπορεῖ ν' ἀνήκουν ἄνθρωποι ποὺ οἱ ἀσχολίες τους δὲν εἶναι ἀποκλειστικὰ διανοητικές· ἡ ἰδιότητα τοῦ ἐπιστήμονα ἢ τοῦ λογιου δὲν εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νὰ γίνει κανεὶς μέλος τῆς ἰντελλιγκέντσιας. Στὶς προκαπιταλιστικές, μὴ-εὐρωπαϊκὲς χώρες, ἡ ἰντελλιγκέντσια ἐμφανίζεται μᾶλλον σάν προϊόν καὶ σάν ἔκφραση τῆς ἰδεολογικῆς καὶ καθεστωτικῆς κρίσης ἀπὸ τὴν ὁποία διέρχονται οἱ κοινωνίες αὐτὲς στὸ μέτρο ποὺ πέφτουν κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἢ ἔμμεση κυριαρχία τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν καὶ ποὺ ὑφίστανται κατ' ἀκολουθίαν τὴν ἀκτινοβολία τῶν εὐρωπαϊκῶν ἰδεῶν καὶ ἰδεολογιῶν.

Στὸ μέτρο ποὺ οἱ ἰδέες, οἱ τεχνικὲς καὶ οἱ θεσμοὶ τῆς Δύσης ἐξάπλώνονται σ' ὅλο τὸν πλανήτη, οἱ καθυστερημένες χώρες ὑφίστανται μιὰ τριπλὴ διάβρωση· διασπᾶται ἡ ἰδεολογικὴ τους ἐνότητα, προσβάλλεται ἡ καθεστωτικὴ τους τάξη καὶ ἀμφισβητοῦνται αὐτὲς οἱ ἴδιες οἱ ἀρχὲς τῆς κοινωνικῆς τους ζωῆς. Εἶναι γνωστὰ τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἀνατροπῆς· ἀτόμη χειραφέτηση τῶν ἀτόμων—ἰδίως στὶς πόλεις ὅπου ζοῦν ξερριζωμένα ἀπὸ τὸ φυσικὸ τους οἰκογενειακὸ καὶ κοινοτικὸ περιβάλλον, «détribalisés» παρακμὴ τῶν παραδεδομένων θεσμῶν καὶ ἀμφισβήτηση τῶν παραδεδομένων ἱεραρχιῶν· βίαιο πέρασμα ἀπὸ ἓνα τύπο ὁμαδικῆς ζωῆς, ὅπου ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς, σὲ μιὰ ἀτομιστικὴ κοινωνία ἐμπορούμενη ἀπὸ ἓνα πνεῦμα ὑπολογιστικὸ καὶ σκεπτικιστικὸ, ποὺ ἡ πρώτη της ἐμφάνιση καταστρέφει πολὺ περισσότερες ἀξίες ἀπ' αὐτὲς ποὺ μπορεῖ νὰ δημιουργήσει.

Εἶναι ἡ φάση ποὺ ἔχει ὑπόψη του ὁ Μάρξ ὅταν ἐξαγγέλει στὸ **Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο** ὅτι :

«Ὅλοι οἱ παραδεδομένοι καὶ ἀπολιθωμένοι θεσμοὶ καὶ μαζὺ μ' αὐτοὺς ὅλες οἱ παραδεγμένες ἰδέες καὶ ὅλες οἱ σεβάσιμες πεποιθήσεις διαλύονται· αὐτοὶ ποὺ τοὺς ἀντικαθιστοῦν παληῶνον προτοῦ προλάβουν νὰ σταθεροποιηθοῦν.» Ὅλες οἱ συνήθειες, οἱ παλῆς καὶ οἱ νέες, ἐξανεμίζονται· βεβηλῶνεται ὅτι ἦταν ἱερό, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀναγκάζονται ἐπιτέλους νὰ ἀντικρύσουν μὲ νηφάλια μάτια τὴ θέση τους μὲς στὴ ζωὴ καὶ τίς ἀναμεταξύ τους σχέσεις» (1).

Δὲν εἶναι καθόλου βέβαιο ὅτι ὁ προκαπιταλιστικὸς κόσμος—ἂν ὅχι ὁ κόσμος γενικὰ—κάνει αὐτὴ τὴν ἐμπειρία τῆς καθολικῆς ρευστοποίησης τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἀξιῶν μὲ τὸν ἐνθουσιασμό ποὺ αἰσθάνθηκε ὁ Μάρξ. Αὐτὸ ποὺ στὸν Μάρξ παίρνει τὰ χρώματα μιᾶς ὑπέροχης χαραυγῆς, γί-

1) Marx : Die Frühschriften σελ. 529.

νεται ἐδῶ ταυτόσημο μ' ἓνα ἀποκαλυπτικὸ «λυκόφως τῶν θεῶν». Οἱ παλῆς πεποιοήσεις ἐξαφανίζονται, ἀλλὰ ἡ ὑποαπασχολούμενη μυθική νοοτροπία ψάχνει νὰ βρεῖ μιὰ νέα διέξοδο. Ὁ προκαπιταλιστικὸς κόσμος ὑφίσταται ἓνα τέτοιο κλονισμό, ὥστε μένει ἀκυβέρνητος καὶ ἀπροσανατόλιστος, ἀνάμεσα στὸ χτές καὶ στὸ αὔριο, ζητώντας συγκεχυμένα ἓνα νέο πλαίσιο καὶ μιὰ νέα ἐνότητα. Οἱ ἰδεολογίες, προϊόντα τῆς συνάντησης τῶν δυτικῶν θεωριῶν μὲ αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς ἀνθρώπινες ομάδες ποὺ ἦταν οἱ λιγότερο προετοιμασμένες γιὰ νὰ τὶς ἀφομοιώσουν, θὰ πάρουν τώρα τὴ θέση τῶν παλῆων κοσμολογιῶν. Κι' ἀπὸ τὶς ομάδες αὐτὲς θὰ προέλθει ἓνα νέο ἱερατεῖο ἢ μᾶλλον μιὰ νέα *ecclesia militans*: ἡ ἐπαναστατικὴ ἰντελλιγκέντσια.

Ἄνομοιογενής, ὅσον ἀφορᾷ τὴν κοινωνικὴ τῆς σύνθεση, ἡ ρωσικὴ ἰντελλιγκέντσια στήριζε τὴν ἐνότητά της ἀποκλειστικά καὶ μόνο πάνω στὴν ἰδεολογία τῆς ὁποίας ἦταν ὁ ἐνθουσιώδης φορεὺς: οἱ ἄνθρωποι τῆς ἰντελλιγκέντσιας χαρακτηρίζονταν πρῶτα καὶ κύρια ἀπὸ τὸν *θρησκευτικὸ* τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ζοῦσαν τὴν ἰδεολογία στὴν ὁποίαν ἀφιέρωναν ὅλη τους τὴν ὕπαρξη.

Ἀπὸ τὴ *situation* αὐτὴ τῆς ἰντελλιγκέντσιας μὲς στὴ ρωσικὴ κοινωνία τοῦ 19ου αἰώνα, ἀπὸ τὴν τραγικὴ τῆς ἀπομόνωση καὶ τὴν ἀνικανότητά της ν' ἀναλάβει μιὰ ὁποιαδήποτε «κανονικὴ» πολιτικὴ πρωτοβουλία, ἀπορρέουν τὰ πιὸ χτυπητὰ της χαρακτηριστικὰ: ὁ ἰδεολογικὸς τῆς φανατισμὸς καὶ ὁ ἐπαναστατικὸς τῆς ἀποκαλυπτισμὸς. Πραγματικά, ἡ γενικὴ πολιτιστικὴ καθυστέρηση τῆς Ρωσίας ἄνοιγε ἓνα ἀγεφύρωτο χάσμα ἀνάμεσα στοὺς διανοούμενους καὶ τὶς λαϊκὲς μάζες στὶς ὁποῖες ἀποτείνονταν. Αὐτὴ ἡ τεράστια μάζα τῶν μουζίκων, ποὺ σλαυόφιλοι καὶ ναρόντικοι ἀντίκρουζαν μ' ἓνα θρησκευτικὸ δέος σὰν μιὰ ἐνσάρκωση τοῦ «θεοφόρου λαοῦ»¹⁾, ἔμενε ἀδιάφορη στὶς ἀνησυχίες τῆς ἰντελλιγκέντσιας. Καὶ ταυτόχρονα, αὐτὴ ἡ ἰντελλιγκέντσια δὲν μπορούσε παρὰ νὰ εἶναι ξένη πρὸς τὴν ἐντονη θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἀγροτικὴ του μυστικοπάθεια. Αὐτὴ ἡ ἀμοιβαία ἀκατανόησις δὲν ἔκανε παρὰ νὰ τονῶναι τὴν τραγικὴ ἀπομόνωση μὲς στὴν ὁποία ἀναπτύχθηκε ἡ ἰντελλιγκέντσια—ἀπομόνωση ποὺ τὴν ἐπιδείωνε ἡ ἀνυπαρξία κάθε ντόπιας πνευματικῆς παράδοσης πάνω στὴν ὁποία ἡ ἰντελλιγκέντσια θὰ μπορούσε νὰ στηριχτεῖ στὴν προσπάθειά της ν' ἀφομοιώσει τὴν «τελευταία λέξη» τῆς δυτικο-εὐρωπαϊκῆς διαφώτισης.

Ἄν ἡ ἡρωϊκὴ ἀντίληψη ποὺ σχημάτισε ἡ ἰντελλιγκέντσια γιὰ τὸν πρωτοποριακὸ τῆς ρόλο μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν μιὰ ψυχαναλυτικὴ ὑπεραντιστάθμιση τῆς ἀπομόνωσής της ἀπὸ τὶς μάζες, ἡ «νιχιλιστικὴ» χροιά ποὺ προσέδωσε στὶς γαλλικῆς ἢ γερμανικῆς προέλευσης ριζοσπαστικὲς ἰδεολογίες ἦταν ἓνα εὐνόητο προϊόν αὐτῆς τῆς ἀνυπαρξίας κάθε

1) Ὁ Τσάτωφ στοὺς «*Δαίμονες*» τοῦ Ντοστογιέφσκι, ἐκφράζει μ' ἓνα ἰδεολογικὸ τρόπο ὅλη αὐτὴ τὴ συγκεχυμένη «λαϊκιστικὴ» μυστικοπάθεια...

αύθεντικῆς πνευματικῆς παράδοσης ἱκανῆς νὰ χαλιναγωγῆσει τὸν ἐπαναστατικὸ τῆς φανατισμῶ. «*Όλα τὰ πλούτη τῆς Δύσης, ὅλες οἱ κληρονομίαι μᾶς λείπουν*», ἔγραφε τὸ 1868 ὁ Ἀλέξανδρος Χέρτσεν: «*Τίποτε τὸ ἀρχαῖο, τίποτε τὸ ρωμαϊκόν, τίποτε τὸ καθολικόν, τίποτε τὸ φεουδαρχικόν, τίποτε τὸ ἱπποικόν, σχεδὸν τίποτε τὸ ἀστυκὸν δὲν βρῖσκεται στὴ μνήμη μας. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο, καμιὰ τύψη, κανένας σεβασμὸς, κανένα λείψανο τοῦ παρελθόντος δὲν μποροῦν νὰ μᾶς σταματήσουν*»⁽¹⁾.

Ἡ λογοκρισία καὶ ἡ ἀστυνομικὴ ἐπιτήρηση, ποὺ ἔκαναν ἀδύνατη τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ὁποιασδήποτε πολιτικῆς δραστηριότητος μέσα στὰ πλαίσια τῆς νομιμότητος, ἐπιδείνωναν τὴν ψυχικὴ ἀπομόνωση καὶ τὸ πνευματικὸ ξερρίζωμα τῆς ἰντελλιγκέντσιαις. Κι' αὐτὴ ἡ ἀνυπαρξία κάθε πραγματικῆς πολιτικῆς ζωῆς εἶχε τοῦτο τὸ παράδοξο ἀποτέλεσμα, ὅτι ἔκανε τὴν ἰντελλιγκέντσιαι νὰ εἰσαγάγει πολιτικὰς κατηγορίας καὶ ἔννοιαις στὴν ὥς τὰ τότε πολιτικὰ οὐδέτερη σφαῖρα τῆς τέχνης καὶ τῆς λογοτεχνίας: ἡ πολιτικοποίηση τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ποὺ πραγματοποιήθηκε ὁ σύγχρονος ὀλοκληρωτισμὸς, ὑπῆρξε ἕνα κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς νοοτροπίας τῆς ἰντελλιγκέντσιαις.

Ἡ ἀπολυτοποίηση τῆς ἰδεολογίας, ἡ ἰδεολογικὴ ἀδιαλλαξία καὶ μισαλλοδοξία, ὁ «διαφωτιστικὸς» φανατισμὸς εἶναι τὸ πρῶτο καὶ κύριο ὄπλο μὲ τὸ ὁποῖο ἡ ἰντελλιγκέντσιαι ἀντέδρασε στὴν ἰδιότυπη, μειονεκτικὴ τῆς θέσης μέσα στὴν κοινωνία. Ὁ δαρβινισμὸς, ὁ ὕλισμὸς, ὁ προυντονισμὸς, ὁ μαρξισμὸς μεταμορφώθηκαν σὲ δόγματα: αὐτὸ ποὺ στὴ δύση ἦταν ἀκόμα θεωρία ὑποκειμένη στὴν κριτικὴ, ἀλήθεια μερικὴ καὶ σχετικὴ, πῆρε ἀπὸ τὴν ἰντελλιγκέντσιαι τὴ σημασία καὶ τὴν κατηγορηματικότητα ἑνὸς νέου credo. Ἡ ἰδεολογία μεταμορφωμένη σ' αὐτὸ ποὺ ὁ Μπερντιάεφ ὀνομάζει «*ὀρθολογιστικὸ σκοταδισμὸ*»⁽²⁾, δημιουργοῦσε μιὰ ἀθέμιτη σύγκυση ἀνάμεσα στὸν made in Europe ὀρθολογισμὸ καὶ τὴν πατροπαράδοτη ὀρθοδοξία. Ἡ «ἐπιστήμη» γινόταν ἀντικείμενο μιᾶς μυστικοπαθοῦς εἰδωλολατρίας ποὺ ἀπέκλειε ἀφ' ἑαυτῆς τὴν κριτικὴ ἐπιφύλαξη καὶ τὸ σκεπτικισμὸ χωρὶς τοὺς ὁποίους δὲν ὑπάρχει ἀληθινὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἔτσι ὁ Λαμάρκ ἦταν «προδότης» γιατί ὁ Δαρβίνος εἶχε πεῖ ὅλη τὴν ἀλήθεια! Ἡ ἀπολυτοποίηση τῆς ἰδεολογίας ἔδινε μιὰ χροιά μοντερνισμοῦ στὸν φανατισμὸ τῶν ρασκόλ· ἡ μυστικοπαθὴς ἀντίληψη γιὰ τὸν ὀριστικὸ, τελειωτικὸ καὶ ὀλοκληρωτικὸ χαρακτῆρα τῆς «ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας» πῆγαινε χέρι μὲ χέρι μὲ τὴν ἄρνηση κάθε προσωπικῆς κρίσης καὶ ἀμφισβήτησης. Πάνω σ' αὐτὴ τὴν ἄρνηση στηριζόταν ἡ ὀρθοδοξία, ἔτσι ποὺ δὲν εἶναι ν' ἀποροῦμε ἂν αὐτὴ ἡ δογματικὴ ἀντίληψη τῆς ἀλήθειας χρησιμοποιοῦντο ὡς ἰδεολογικὴ δικαίωση τῆς λενινιστικῆς ἰδέας τοῦ κομματικοῦ μονολιθισμοῦ.

1) Α. Χέρτσεν: Κύριο ἄρθρο στὸ πρῶτο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ «Ἡ Καμπάνα» (γαλλ. ἔκδοσις, Γενεύη 1868).

2) Βλ. τίς λεπτότατες παρατηρήσεις τοῦ Μπερντιάεφ γιὰ τὴν ἰντελλιγκέντσιαι στὸ βιβλίον του *Les sources et le sens du communisme russe* (1938) σελ. 27 κ.ε.

Τωόντι, ὁ Λένιν ἀρνιόταν στοὺς ὀπαδοὺς του τὸ δικαίωμα νὰ συζητοῦν ἐλεύθερα τὴ γραμμὴ τοῦ κόμματος καὶ νάχουν διαφορετικὲς ἀπόψεις πάνω στὴν πολιτικὴ του· ὁ «φραξιονισμός», ὁ ἐνδοκομματικὸς πλουραλισμὸς ἦταν γιὰ τὸν Λένιν ἀντιεπισημονικὰ σφάλματα : ἡ μονολιθικὴ ὁμοφωνία, ποὺ ζητοῦσε νὰ ἐπιβάλλει στὸ κόμμα του, ἀντιστοιχοῦσε σὲ μιὰ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια ποὺ, ὅσο περίεργη, παράλογη ἢ βάρβαρη κι' ἂν μπορεῖ νὰ φαίνεται στὸ δυτικὸ πνεῦμα, ἦταν γιὰ τοὺς ὀπαδοὺς του κάτι τὸ αὐτονόητο καὶ τὸ ἀδιαμφισβήτητο. Ἔτσι, ἀπαντώντας σ' ἐκείνους τοὺς σοσιαλδημοκράτες ποὺ ζητοῦσαν ν' ἀναγνωριστεῖ τὸ δικαίωμα στὶς διάφορες πολιτικὲς ἀπόψεις νὰ συνυπάρχουν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος, ὁ Λένιν τοὺς καλοῦσε νὰ συμμορφωθοῦν στὸ παράδειγμα τῶν ἐπιστημόνων ποὺ, «*στὸ μέτρο ποὺ εἶναι ἀληθινὰ πεπεισμένοι ὅτι ἔκαναν τὴν ἐπιστήμη νὰ προοδεύσει, δὲν ζητᾶν ν' ἀναγνωριστεῖ στὶς ἀντιλήψεις τους τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης συνύπαρξης μὲ τὶς παληές, ἀλλὰ ζητοῦν ν' ἀντικατασταθοῦν οἱ παληές θεωρίες ἀπὸ τὶς καινούργιες*» (1)!

Αὐτὴ ἡ ἱεροεξαστικὴ ἀντίληψη τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης ἐπέτρεπε σ' ἕνα ἄνθρωπο «ἀληθινὰ πεπεισμένο» ὅτι ἐνσαρκώνει τὸν «ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ», σὰν τὸν Λένιν (κι' ἀργότερα τὸν Στάλιν) νὰ ἐπιβάλλει ἕνα καθεστῶς μονολιθικῆς ὁμοφωνίας στὸ κόμμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο παράδοξα περίμενε τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου!

Αὐτὴ ἡ μετατροπὴ τοῦ «διαφωτισμοῦ» σὲ φανατισμὸ δὲν ἦταν βέβαια κάτι ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἐξασθενίσει τὴν πατροπαράδοτη τάση τοῦ ρώσου πρὸς τὸν ἀποκαλυπτισμὸ. Ὁ Ρώσος, παρατηρεῖ ὁ Walter Schubart: «*δὲν ἔχει τὴν αἴσθηση οὔτε τῆς βαθμιαίας ἐξέλιξης οὔτε τῆς σταθερότητας ἐνὸς πολιτισμοῦ ἀντίθετα, εἶναι ἰδιαίτερα εὐαίσθητος στὶς κρίσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες διέρχεται*» (2). Ὁ Ντοστογιέφσκι ἦταν ἀπόλυτα βέβαιος ὅτι ἐγγίζει τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Ὁ Βλαντιμίρ Σολοβιῶφ, ὁ μεγαλύτερος ρώσος φιλόσοφος, πίστευε ὅτι οἱ ἐπαναστατικὲς ταραχὲς στὴν Κίνα (1900) ποὺ τὶς εἶχε προβλέψει καὶ ποὺ τὶς θεωροῦσε σὰν τὸν προάγγελο τῆς ἐπαναστατικῆς ἐξέγερσης τῆς κίτρινης φυλῆς, ἀποτελοῦσαν τὴν ἀπαρχὴ μιᾶς παγκόσμιας καταστροφῆς. Ὁ Μερεζκόφσκι ἠδονιζόταν μὲ τὴν ἰδέα ὅτι πλησιάζει ἡ συντέλεια τῶν αἰώνων· περιγράφοντας τὸ ἀποκαλυπτικὸ τέλος τῆς πρώτης ἀνθρωπότητας (στὸ ἔργο του «Ἡ Ἀτλαντὶς»), σκεφτόταν κυρίως τὸν καταποντισμὸ τῆς δεύτερης ἀνθρωπότητας, τῆς σημερινῆς. Ἔτσι καὶ ὁ ἐπαναστάτης στοὺς «Δαίμονες» τοῦ Ντοστογιέφσκι:

«περίμενε τὸ τέλος τοῦ κόσμου ὄχι σὲ μιὰ λιγότερο ἢ περισσότερο ἀπομακρυσμένη ἐποχὴ, σύμφωνα μὲ προφητεῖες ποὺ μποροῦσαν καὶ νὰ μείνουν ἀνεκπλήρωτες, ἀλλὰ ἦταν βέβαιος ὅτι ἐπρόκειτο νὰ συμβεῖ, μ' ἕνα τρόπο ἐντελῶς ἀκριβῆ, παραδείγματος χάριν μεθαύριο, στὶς δέκα καὶ εἴκοσι πέντε τὸ πρωῖ» (3).

1) Λένιν: *Τί νὰ κάνουμε*; Oeuvres Choiesies I, 179.

2) Walter Schubart: *I, Europe et l'âme de l'Orient* 1938 (γαλλ. μετ., σ. 91).

3) *Les Démons* (ἔκδ. Pléiade 1955) σελ. 144.

Περιττεύει νά τονίσουμε τὸ ρόλο πού ἔπαιζαν αὐτὰ τὰ τόσο βαθιά ριζωμένα ἀποκαλυπτικά μοτίβα στὴν ἐξάπλωση καὶ τὴν ἐξτρεμιστικὴ τροπὴ τῆς μαρξιστικῆς ἰδεολογίας στὴ Ρωσία. Γιατί, ἀλήθεια, ὁ μαρξισμός ἔδινε στὶς καταστροφικὲς αὐτὲς προσδοκίες μιὰ ἐπιστημονικὴ ἢ ἐπιστημονικοφανῆ ἐπικύρωση : δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, ἡ κολοσσιαία κρίση τοῦ 1929—1939, ἡ «ἐπανάσταση τοῦ νιχιλισμοῦ» στὴ Γερμανία, ἡ τωρινὴ καχεκτικότητα τοῦ δυτικοῦ κόσμου, πού ἀποδεικνύεται ἀνίκανος νά ξαναβρεῖ τὴν ἀκτινοβολία πού ἔχασε ἀπὸ τὶς ἴδιες του τὶς ἀντιφάσεις ..., ὅλα αὐτὰ δὲν πρόκειται βέβαια νά ἐξασθενίσουν τὴν πίστη στὴν «ἱστορικὴ» (διάβαζε ἀποκαλυπτικὴ) καταδικὴ τοῦ «καπιταλισμοῦ», πού ἐμπνέει τὴ βαθύτερη στρατηγικὴ τῶν σημερινῶν κυριάρχων τῆς Ρωσίας ...

Αὐτὴ ἡ *ἀποκαλυπτικὴ ἐσατολογία* εὐκόλα μποροῦσε νά συνδυαστεῖ μὲ τὴν ἰδέα τῆς *θεληματικῆς καταστροφῆς*, πού τόσο ἰδιαίτερα χαρακτηρίζει τὴ νοοτροπία τῶν ρώσων νιχιλιστῶν. Στὸ ἔργο τοῦ Χέρτσεν «*Ἀπὸ τὴν ἀντιπέραν ὄχθη*» (1850), ἡ ἰδέα αὐτὴ παίρνει τὴ μορφή ἑνὸς ὕμνου στὸ θάνατο καὶ τὸ χάος :

«Τί θὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν ἐρχόμενη ἐπανάσταση ; Ἄς γίνει ὅτι γίνεται. Ἄρκει νὰ ξέρουμε ὅτι σ' αὐτὴ τὴν πυρκαγιά, πού θὰ τὴν ἀνάψει ἡ τρέλλα, τὸ μῖσος, ἡ ἐκδίκηση καὶ ἡ διχόνοια, ὁ κόσμος θὰ χαθεῖ. Συνεπῶς, ΖΗΤΩ ΤΟ ΧΑΟΣ, ΖΗΤΩ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ : Θέλουμε νὰ γίνουμε οἱ δῆμιοι τοῦ παρελθόντος [...], νὰ δεῖξουμε στοὺς ἀνθρώπους τοῦ παλῆου κόσμου κάθε καινούργια λαβωματιά πού παθαίνει ὁ κόσμος. Θέλουμε νὰ τοὺς κάνουμε νὰ προσέξουν τὶς προόδους πού κάνει ἡ καταστροφή, νὰ συγκρουστοῦν μεταξύ τους, γιὰ νὰ μὴν μπορέσει ποτε ὁ παλιὸς κόσμος νὰ ὀρθοποδήσει, γιὰ νὰ χάσει κάθε βάση καὶ κάθε πίστη, νὰ μὴν εἶναι σὲ κανένα ἀγαπητὸς καὶ νὰ στηρίζεται σὲ παρεξηγήσεις.»

Ἐπάρχει ἐδῶ ἕνα ὀλάκερο πρόγραμμα «ψυχολογικοῦ πολέμου», ἐναντίον κάθε κατεστημένης μορφῆς : δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἡ προπαγάνδα τῆς «Τρίτης Διεθνούς» ἄντλησε ἀπ' αὐτὴ τὴν πηγὴ πολλά ἀπὸ τὰ ἀποκαλυπτικά της συνθήματα.

Κάτω ἀπὸ τὸ διπλὸ σημεῖο τῆς «διαφώτισης» καὶ τῆς ἀποκάλυψης ἕνας νέος προφητισμός σχηματιζόταν μὲς στοὺς κόλπους τῆς ρωσικῆς ἱντελλιγκέντσιας στὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα. «*Ὅλοι οἱ καλὰ ὀπλισμένοι προφήτες νίκησαν οἱ ἄοπλοι ἠττηθήκαν*»⁽¹⁾, παρατηροῦσε ὁ Μακιαβέλλι ἔχοντας ὑπ' ὄψει τὸ οἰκτρὸ τέλος τοῦ Σαβοναρόλα. Ὁ Μπακούνιν, ὁ Νετσάγιεφ, ὁ Τκάτσεφ — αὐτοὶ οἱ ἀληθινοὶ πρόδρομοι τοῦ Λένιν καὶ τοῦ Στάλιν —, ἦταν οἱ πρῶτοι πού σκέφτηκαν νὰ ὀπλίσουν τοὺς προφήτες, νὰ ὀργανώσουν τὴν ἱντελλιγκέντσια καὶ νὰ «*συγκεντρώσουν ὅλο αὐτὸ τὸν κόσμο σὲ μιὰ ἐνιαία πανκαταστροφικὴ καὶ ἀήττητὴ δύναμη*»⁽²⁾.

39. Οἱ ἔνοπλοι προφήτες

Τίποτε δὲν ἐκφράζει καλύτερα τὶς ἐξτρεμιστικὲς τάσεις τῆς ἐπαναστατικῆς ἱντελλιγκέντσιας ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ κι' ἀνησυχαστικὴ φυσιογνωμία

1) Μακιαβέλλι : *Ὁ Ἡγεμών*. Ἀπαντα (ἔκδ. Pleiade) σελ. 305.

2) Μιχαὴλ Μπακούνιν : Ἡ κατ' ἠχρηση τοῦ Ἐπαναστάτη § 26.

του Σέργιου Νετσάγιεφ. Ίδρυτής της επαναστατικής οργάνωσης «Το Τσεκούρι», ο Νετσάγιεφ θέλησε να βάλει σε εφαρμογή την έκπληκτική **Κατήχηση του Έπαναστάτη**, που έγραψε ο Μπακούνιν το 1869. Η αλήθεια είναι ότι, μόλις ξέσπασε το σκάνδαλο Νετσάγιεφ⁽¹⁾, ο θεωρητικός του άναρχισμού και αντίπαλος του Μάρξ έσπευσε ν' άποκηρύξει το φανατικό μαθητή του και να του άποδώσει μάλιστα και την πατρότητα της περίφημης κατήχησης. Οί όροι που χρησιμοποίησε για να καταγγείλλει τις μεθόδους του Νετσάγιεφ άξιζουν να γίνουν γνωστοί :

«Ο Νετσάγιεφ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι για να φτιάξει μια σοβαρή επαναστατική έταιρεία έπρεπε να πάρει ως βάση την πολιτική του Μακιαβέλλι και να υιοθετήσει πλήρως το σύστημα των ιησουϊτών : σάμα μας είναι ή ώμή βία, ψυχή μας, το ψεύδος. Η ειλικρίνεια, ή άμοιβαία έμπιστοσύνη, ή άλληλεγγύη δέν υπάρχουν παρά μόνο για τα δέκα άτομα (τους άρχηγούς) που άποτελούν το άδύτων των άδύτων της έταιρείας. "Όλοι οί άλλοι θά ύπηρετούν σαν τυφλά όργανα και σαν εκμεταλλεύσιμο ύλικό στα χέρια αυτών των δέκα ανθρώπων. Οί άρχηγοί μπορούν και μάλιστα υποχρεώνονται να άπατήσουν τους όπαδούς τους, να τους εκθέσουν, να τους κλέψουν κι' αν ύπάρχει ανάγκη να τους άφανίσουν»⁽²⁾.

Ποιός δέν άναγνωρίζει το πορτραίτο αυτών των «δέκα ανθρώπων» που άποτελούν το «Πολιτικό Γραφείο» ή το «Προεδρείο» της μπολσεβικικής οργάνωσης; Δέν είναι τυχαίο ότι ή άποκατάσταση του Νετσάγιεφ (που ως τα 1930 έθεωρείτο από τους μαρξιστές σαν ένας ιστορικά άσήμαντος τύπος μανιακού) έγινε από τους ιστορικούς της σταλινικής περιόδου. Ένας άπ' αυτών, ο Α. Γκαμπαρωφ, έφτασε μάλιστα να ύποστηρίζει ότι οί προδρομικές ιδέες του Νετσάγιεφ **«βρήκαν την πλήρη τους πραγματοποίηση μες στις μεθόδους και την τακτική του κομμουνιστικού κόμματος της Ρωσίας κατά τη διάρκεια της εικοσιπενταετοδς του ιστορίας»⁽³⁾!**

α) Ο Σέργιος Νετσάγιεφ και οί «έπαγγελματίες επαναστάτες»

Όπως ήποτε, οί κυριότερες άρχές της επαναστατικής **Κατήχησης** βρίσκονται άκέραιες μες στη λενινιστική οργάνωση του κόμματος. Τέτοια είναι παραδείγματος χάριν ή τυπικά λενινιστική αντίληψη για τους **«έπαγγελματίες επαναστάτες»**. Ίδου όρισμένα άποσπάσματα της **Κατήχησης** :

« § 1. Ο επαναστάτης είναι ένας άνθρωπος σημαδεμένος. Δέν έχει ούτε προσωπικά συμφέροντα, ούτε ύποθέσεις δικές του, ούτε αισθήματα, ούτε δεσμούς, ούτε ιδιοκτησία, ούτε καν δικό του όνομα...

§ 6. "Όλα τα αισθήματα συμπαθείας, συγγενείας, φιλίας, άγάπης, εδγνωμοσύνης, που έξασθενούν τη θέληση, πρέπει να πνιγούν μες στην ψυχή του επαναστάτη και να σβύσουν μπρός στο μοναδικό του πάθος : το ψυχρό πάθος του επαναστατικού έργου...

1) Οί όπαδοί του Νετσάγιεφ δολοφόνησαν ένα σύντροφό τους με τη μάλλον φανταστική κατηγορία ότι ήταν «χαφιές». Ώς γνωστόν, ή δίκη του Νετσάγιεφ (1871) ύπήρξε ή άφορμή που έκανε τον Ντοστογιέφσκι να γράψει τους «Δαιμόνες» : ο Πέτρος Βερχοβένσκι, ο Τοιγκάλιεφ, ο Τσάτωφ είναι πρόσωπα παρμένα από τον άμεσο κύκλο του Νετσάγιεφ.

2) Άναφέρεται από τον Boris Souvarine : Staline, σελ. 532.

3) Άναφέρεται από τον Boris Souvarine : ένθ. άν., σελ. 532 - 3.

§ 7. Τὸ ἐπαναστατικὸ πάθος, ποὺ πρέπει νὰ τὸ αισθάνεται κάθε μέρα καὶ κάθε στιγμή, πρέπει νὰ συνδύαζεται μ' ἓνα ψυχρὸ ὑπολογισμόν...

§ 8. Ἡ φιλία, ἡ ἀφοσίωση καὶ οἱ ἄλλες ὑποχρεώσεις ἀπέναντι στοὺς συντρόφους δὲν μετριοῦνται παρὰ μόνο ἀνάλογα μὲ τὴν ἐπαναστατικὴν τοὺς ὠφελιμότητα...

Ὅταν ὁ Λένιν ζήτησε ἤδη ἀπὸ τὸ πρῶτο τεῦχος τῆς Ἴσκρας νὰ φτιαχτεῖ ἓνα κόμμα ἀπὸ ἀνθρώπους «*ποὺ δὲν θ' ἀφιερώνουν στήν ἐπανάσταση τὶς ἐλεύθερές τους βραδυνές, ἀλλὰ ὅλη τους τὴ ζωὴ*», δὲν ἔκανε παρὰ νὰ ξαναβρεῖ τὶς �ργανωτικὰς ἀρχὰς τῶν Μπακούνιν - Νετσάγιεφ.

Ὁ «μπολοσεβικικὸς ἀσκητισμός», τὸ σπάσιμο ὄλων τῶν δεσμῶν μὲ τὴν κοινωνία, ποὺ θεμελιώνει καὶ τρέφει τὴν ἐπαναστατικὴν ἄρνηση τοῦ κόσμου, κηρύσσεται ἐπίσης μὲ τὸν πιὸ ἐκδηλὸ τρόπο : Ὁ κατηχούμενος :

«*§ 2... ἔχει κόψει κάθε δεσμὸ μὲ τὴν ἔννομη τάξιν καὶ τὸν πολιτισμένον κόσμον στὸ σύνολόν του, τοὺς νόμους, τὶς συμβάσεις, τὴν ἠθικὴν ποὺ τὸν ἀποτελοῦν. Εἶναι ὁ ἀμείλικτος ἐχθρὸς αὐτοῦ τοῦ κόσμου, κι' ἂν ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ μέσα σ' αὐτὸ τὸν κόσμο εἶναι μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὸν καταστρέψει πιὸ ἀσφαλῶς*».

Ὁ ἐπαναστατικὸς σκοπὸς δικαιώνει ὅλα τὰ μέσα : καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ κατηχούμενος ἐπαναστάτης τοῦ Μπακούνιν συγγενεῦει μὲ τὸν ἐπαγγελματία ἐπαναστάτη τοῦ Λένιν : Ὁ κατηχούμενος :

«*§ 4... περιφρονεῖ τὴν κοινὴν γνώμην. Περιφρονεῖ καὶ μισεῖ τὴ σημερινὴν κοινωνία σ' ὅλες τῆς τὶς ἐκδηλώσεις. Γι' αὐτόν, ἠθικὸ εἶναι ὅτι βοηθάει τὸ θρίαμβον τῆς ἐπανάστασης ἀνῆθικον καὶ ἐγκληματικόν εἶναι ὅτι τὸν ἐμποδίζει*».

Ἡ τυπικὰ μπολοσεβικικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἐπιστήμην - ancilla τῆς πολιτικῆς εἶναι ἐπίσης ρητὰ ἐκφρασμένη :

«*§ 3. Ὁ ἐπαναστάτης δὲν ξοίρει παρὰ μόνο μιὰ ἐπιστήμην : τὴν καταστροφὴν. Γι' αὐτό, καὶ μόνο γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, μελετᾷ τὴ μηχανικὴν, τὴ φυσικὴν [...], τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς χαρακτῆρας καὶ ὅλες γενικὰ τὶς συνθήκας ποὺ ἐπικρατοῦν στὴ σημερινὴν κοινωνία*».

Μιὰ ἄλλη καινοτομία τῆς **Κατήχησης** εἶναι καὶ ἡ ἰδέα ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸ κόμμα πρέπει νὰ εἶναι ὅσο γίνεται πιὸ συγκεντρωτικόν, ἔτσι ποὺ ὅλες οἱ ντιρεκτίβες καὶ τὰ συνθήματα νὰ ἔρχονται ἀπὸ τὰ πάνω. Ἡ **Κατήχηση** δὲν ξαίρει παρὰ μόνο ἓνα νόμον : τὸ συντροφικὸ πνεῦμα ποὺ πρέπει νὰ διέπει τὸ στενὸ κύκλον τῶν ἡγετῶν, τῶν «*ἐντελῶς μεμυημένων ἐπαναστατῶν*» (§ 10).

«*§ 9. Περιτετεῦει νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν ἀλληλεγγύην ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχει ἀνάμεσα στοὺς ἐπαναστάτας : αὕτη ἀποτελεῖ ὅλη τὴ δύναμιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἔργου*».

Ὁ Λένιν θὰ πάει πολὺ πιὸ μακριὰ : ὁ συντροφισμός εἶναι γι' αὐτόν κάτι πολὺ ἀξιότερον ἀπὸ τὴ δημοκρατικὴ ἰδέα τῆς ἐλεύθερης συζήτησης καὶ κριτικῆς, ποὺ ὡς τὰ τότε ἔθεωρεῖτο σὰν ἡ ψυχὴ κάθε πολιτικῆς ὀργάνωσης (1).

Ὅπως καὶ ἡ «λενινιστικὴ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ», ἡ ἔλιτε τῶν κατηχητῶν διέπεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ μονολιθισμοῦ : «*οἱ ἀποφάσεις πρέπει νὰ πέρνουνται πάντοτε δμόφωνα*» (§ 9).

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ rank and file, τὴ «βάση» τοῦ κόμματος, τὰ ἀπλὰ μέλη ποὺ δὲν ἔχουν ἐντελῶς μνηθεῖ στὸ μυστήριον τῆς ἐπανάστασης, αὐτὰ

1) Βλ. πιὸ πάνω § 30, σελ. 83.

οφείλουν μιὰ ἀπεριόριστη ὑπακοή στοὺς «*ἐντελῶς μεμνημένους συντρόφους*». Καμιὰ ἐπαναστατικὴ ὀργάνωση δὲν εἶχε ὡς τὰ τότε τολμήσει νὰ διακηρύξει στὶς ἴδιες τῆς τὶς καταστατικὲς ἀρχές ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ εἶναι ἢ πρέπει νὰ μετατραπῆ σὲ ἀπλὸ ἐκτελεστικὸ ὄργανο. Γιὰ πρώτη φορά, ἡ *Κατήχηση* διακρίνει τοὺς ἐπαναστάτες σὲ διάφορες κατηγορίες δίνοντας στοὺς ἐπαναστάτες τῆς πρώτης κατηγορίας τὸ δικαίωμα νὰ βλέπουν τοὺς ἄλλους σὰν ἓνα «*κεφάλαιο πὺν μπορεῖ νὰ ξοδευτεῖ*» :

« § 10. *Κάθε σύντροφος πρέπει νὰχει ὑπὸ τὴν καθοδήγησή του πολλοὺς ἐπαναστάτες δευτέρως καὶ τρίτης σειρᾶς, δηλαδὴ ἐπαναστάτες πὺν δὲν ἔχουν ἀκόμα ἐντελῶς μυηθεῖ. Πρέπει νὰ τοὺς βλέπει σὰν ἓνα μερίδιο τοῦ γενικοῦ ἐπαναστατικοῦ κεφαλαίου τοῦ ὁποίου ἔχει ἀναλάβει τὴ διαχείριση. Ὅφείλει νὰ ξοδέψει οἰκονομικὰ τὸ μερίδιό πὺν τοῦ ἀνήκει, καὶ νὰ προσπαθῆσει νὰ βγάλει ἀπ' αὐτὸ ὅσο γίνεται περισσὸτερο κέρδος*».

Ἐχοντας χάσει κάθε προσωπικὴ αὐθυπαρξία, ὀλοκληρωτικὰ ὑποταγμένοι στοὺς ἀρχηγούς τους, πὺν ἔχουν πλήρη ἐλευθερία νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὴ βία καὶ τὸ ψεῦδος, οἱ ἐπαναστάτες τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης κατηγορίας δὲν παύουν ν' ἀποτελοῦν ἓνα ἐπίλεκτο σῶμα προορισμένο νὰ κινητοποιήσῃ καὶ νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἄμορφη λαϊκὴ μάζα. Ἡ λενινιστικὴ ἰδέα τοῦ πρωτοπορειτικοῦ κόμματος πὺν ὀδηγεῖ τὴν ἀμαθὴ μάζα πρὸς τὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας βγαίνει ἄμεσα ἀπὸ τὴν *Κατήχηση*—ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὶς ἰδέες τοῦ ἰδρυτῆ τοῦ «*ρώσικοῦ ἰακωβινισμοῦ*», τοῦ Πέτρου Τκάτσεφ.

β) Ὁ Τκάτσεφ καὶ ἡ θεωρητικὴ θεμελίωση τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ

Δεύτερος πρόδρομος τοῦ Λένιν, ὁ Τκάτσεφ (πὺν πέθανε τρελλὸς στὸ ψυχιατρεῖο τῆς Sainte-Anne στο Παρίσι) εἶχε στείλει τὸ 1875 ἓνα γράμμα στὸν Ἐνγκελς ὅπου τοῦ ἐξηγοῦσε τὴν ἱστορικὴ ἰδιομορφία τῆς Ρωσίας : ἡ ἐρχόμενη ἐπανάσταση, ἔλεγε ὁ Τκάτσεφ, ἐπρόκειτο ν' ἀκολουθήσῃ ἓνα τύπο ἐξέλιξης πὺν θὰ ξέφευγε ἀπὸ τὸ ὀρθόδοξο μαρξιστικὸ σχῆμα, γιατί θὰ ἔθετε τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας πᾶνω σὲ μιὰ βάση ἄγνωστη στὴ δυτικὴ ἱστορία. Τῶντι, ὁ Εὐρωπαϊκὸς σοσιαλισμός—τόσο ὁ μαρξιστικὸς ἢ ὁ προυντονιστικὸς ὅσο καὶ ὁ σοσιαλισμὸς τοῦ ἀγγλικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος—ἦταν δίδυμος ἀδελφὸς τοῦ ἀστικοῦ φιλελευθερισμοῦ : τόσο οἱ φιλελεύθεροι ὅσο καὶ οἱ σοσιαλιστὲς αἰσθάνονταν ἀπὸ κοινὸ τὸ ἴδιο μῖσος κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῶν γραφειοκρατικῶν μεθόδων, καὶ ἔτρεφαν τὴν ἴδια ἐμπιστοσύνη στὴν πολιτικὴ ἰκανότητα καὶ τὴ δημιουργικὴ πρωτοβουλία τῶν μαζῶν· τοὺς συνέδεε ἐπίσης μιὰ κοινὴ δυσπιστία ἀπέναντι στὴν ἰδέα ὅτι τὴ διεύθυνση τῶν μαζῶν καὶ τὴ διακυβέρνηση τῶν τυχῶν τους ἔπρεπε νὰ τὴν ἀναλάβῃ μιὰ ὀποιαδήποτε αὐτοτιτλοφορούμενη «*πρωτοπορειτικὴ*» μειοψηφία.

Ἡ ἀποφασιστικὴ σημασία τοῦ Τκάτσεφ γιὰ τὴν πολιτικὴ ἱστορία αὐτοῦ τοῦ αἰῶνα συνίσταται στὸ ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος πὺν ἀμφισβήτησε αὐτὲς τὶς ἀρχές πὺν ὡς τὰ τότε ἔθεωροῦντο, σὰν «*κτῆματα ἐς αἰεῖ*». Ἡ ἐποχὴ μας τοῦ χρωστάει συγκεκριμένα δύο θεμελιώδεις ἀρχές τοῦ μοντέρνου ὀλοκληρωτισμοῦ :

1) Τὴν ἰδέα ὅτι τὴ διεύθυνση τῆς πολιτικῆς ζωῆς πρέπει νὰ τὴν ἀναλάβει μιὰ στρατιωτικὰ συγκεντρωμένη, ἱεραρχημένη καὶ πειθαρχημένη ἔλιτε, προορισμένη ν' ἀποτελέσει *ὄχι ἓνα πολιτικὸ κόμμα* μετὰ τὴν παραδεδομένη ἔννοια τοῦ ὄρου, ἀλλὰ *ἓνα κυβερνητικὸ μηχανισμό*, καὶ 2) τὴν ἰδέα ὅτι, ἀντίθετα πρὸς τὴ φιλελεύθερη φρασεολογία καὶ τὶς «δημοκρατικὲς αὐταπάτες», ἡ μάζα εἶναι παντελῶς στερημένη ἀπὸ κάθε πολιτικῆς ἰκανότητος καὶ δυνάμει : ἡ καθολικὴ ἐξάπλωση αὐτῶν τῶν δύο ἀντιλήψεων καὶ ἡ ἀποδοχὴ τους τόσο ἀπὸ τὰ κομμουνιστικὰ ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ φασιστικὰ κόμματα συντέλεσε οὐκ ὀλίγον στὴν ἐξαφάνισιν τῶν παραδεδομένων διακρίσεων ἀνάμεσα στὴ «δεξιὰ» καὶ τὴν «ἀριστερά».

Ὁ Τκάτσεφ προαναγγέλει τόσο τὸν μπολσεβικισμό ὅσο καὶ τὸ ναζισμό κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ἀπασχολήθηκε ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο μετὰ τὴν ἐξουσία, μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐξουσίας, τὴ διατήρησιν τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐξουσίας. *Ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τοῦ ἦταν νὰ δημιουργήσῃ ἓνα κομματικὸ μηχανισμό πὺ νὰ μιμῆται ὅλα τὰ γράναζια τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ νὰ φτιάξῃ ἓνα κόμμα πὺ νὰ εἶναι ἓνα κράτος ἐν μικρογραφίᾳ.* Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας, ἡ ἐπαναστατικὴ ὀργάνωσις θ' ἀντικατάσταται μετὰ μιᾶς τὸ κράτος. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, θ' ἀπεσοβεῖτο ὁ κίνδυνος νὰ ἐκφυλιστεῖ ἡ ἐπανάστασις καὶ νὰ χάσῃ τὸ δυναμισμό της κάτω ἀπὸ τὴν πίεσιν τῆς παληᾶς «ρουτινιέρικης» καὶ «ἀντιδραστικῆς» γραφειοκρατίας· ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἐπαναστατικὴ ἔλιτε θάχε στὴ διάθεσίν της ἓνα δοκιμασμένο καὶ ἔμπειρο μηχανισμό ὀλοκληρωτικῆς κυριαρχίας—ἢ προπαγάνδα θὰ συμπλήρωνε τὸ ἔργον τῆς σταθεροποιήσεως τῆς ἐπαναστατικῆς ἐξουσίας. Ὁ λενινισμός καὶ ὁ ναζισμός πραγματοποιοῦσαν στὴν ἐντέλεια αὐτὸ τὸ πρόγραμμα : ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ἡ χιτλερικὴ προπαγάνδα (ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ἡ προπαγάνδα τῶν Κ.Κ. τῆς Κίνας, τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ ἔν τινι μέτρῳ καὶ τῆς Τσεχοσλοβακίας) ἔδωκε τοὺς καρπούς της *πρὶν* ἀπὸ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας, πράγμα πὺ δὲν συνέβη στὴ Ρωσία τοῦ 1917, ὅπου οἱ μπολσεβικοὶ βρέθηκαν κάτοχοι τῆς ἐξουσίας προτοῦ κἂν προλάβουν ν' ἀποκτήσουν μιὰ ἀπήχησιν ἔστω καὶ μακρινὰ ἀνάλογη μ' αὐτὴν πὺ εἶχαν π.χ. οἱ σοσιαλεπαναστάται.

Στὸν Τκάτσεφ ἀνήκει ἐπίσης ἡ τιμὴ ὅτι διατύπωσε τὴ δευτέρην καταστατικὴν ἀρχὴν τοῦ μοντέρνου ὀλοκληρωτισμοῦ, τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτικῆς ἀνικανότητος τῆς μάζας. Γιὰ τὸν Τκάτσεφ, ὁ λαὸς εἶναι «σοσιαλιστής», δηλαδὴ ἐπιρρεπὴς πρὸς τὸν ἐξτρεμισμὸ—ἀλλὰ μ' ἓνα τρόπο ἐνστικτώδη, χαωτικὸ, ἀσυνειδητό : ὁ λαὸς εἶναι ἔτοιμος γιὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ ὁ ρόλος τοῦ συνίσταται ἀπλῶς στὸ ν' ἀκολουθᾷ τοὺς ἡγέτες, πὺ μόνο αὐτοὶ εἶναι σὲ θέσιν νὰ τὸν «ἀπελευθερώσουν» :

« Ἀφημένος στὸν ἑαυτὸ του, ὁ λαὸς δὲν εἶναι σὲ θέσιν, οὔτε στὸ παρὸν, οὔτε στὸ μέλλον, νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν. Μόνο ἐμεῖς, ἡ ἐπαναστατικὴ μειοψηφία, μποροῦμε καὶ ὀφείλομε νὰ τὴν πραγματοποιήσομε [...]. Ὁ λαὸς δὲν μπορεῖ νὰ σωθεῖ μόνος του [...] δὲν μπορεῖ νὰ ὀρίσῃ τὴν τύχην του σύμφωνα μετὰ τὶς ἀληθινὰς του ἀνάγκας, οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ δώσῃ σάρκα καὶ ζωὴν στὸ ἐπαναστατικὸν ἰδεώδες [...]. Ὁ λαὸς δὲν μπορεῖ οὔτε κἂν ν' ἀνοικοδομήσῃ ἓνα καινούργιον κόσμον :

αὐτὸς ὁ ῥόλος καὶ αὐτὴ ἡ ἀποστολὴ ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ στὴν ἐπαναστατικὴ μειοψηφία ...» (1).

Αὐτὲς οἱ θεωρίες προαναγγέλουσαν τὶς θεωρίες τοῦ Michels καὶ τοῦ Pareto γιὰ τὴν «*élite*» καὶ τὸ «σιδερένιο νόμο τῆς ὀλιγαρχίας» — ἀλλὰ ἐπίσης καὶ τὸ μῦθο τῶν *hommes quiritaires* μετὰ τὸν ὁποῖο ὁ Georges Sorel ζήτησε νὰ ἀναζωογονῆσιν τὴν ἀποστεωμένη σοσιαλιστικὴ σκέψιν τοῦ καιροῦ του. Περιτετεῦει νὰ προσθέσουμε ὅτι βρίσκονται στοὺς ἀντίποδες τῆς αἰσιόδοξης γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀντίληψιν ποὺ ὁ δημοκρατικὸς 19ος αἰώνας κληροδότησε στὸ δικό μας, καὶ ποὺ ὁ Μάρξ τόσο καλὰ τὴν ἐξέφρασε μετὰ τὴν περιφρημὴν του διακήρυξιν: «*ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἐργαζομένων εἶναι ἔργον αὐτῶν τῶν ἴδιων τῶν ἐργαζομένων*». Ἀλλ' ὅπως εἶδαμε, αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε διόλου τὸν Λένιν νὰ υἱοθετήσῃ σχεδὸν λέξιν πρὸς λέξιν τὶς θεωρίας τοῦ Τκάτσεφ σχετικὰ μετὰ τὴν πολιτικὴ ἀνικανότητα τῶν μαζῶν καὶ τὸ ἱστορικὸ πρωτεῖο τῆς «*πρωτοπορειτικῆς*» ἰντελλιγκέντσιαν.

Μακρινὸς πρόδρομος τοῦ λενινισμοῦ, ὁ Τκάτσεφ ὑπῆρξε ὁ ἄμεσος ἐμπνευστὴς τῆς τρομοκρατικῆς ὀργάνωσις «*Ἡ λαϊκὴ θῆλησις*» τῶν ἐτῶν 1876—1887.

γ) Ἰντελλιγκέντσιαν καὶ τρομοκρατία

Ἀπογοητευμένη ἀπὸ τὴν ἀπάθεια τοῦ λαοῦ, ποὺ ἔμενε ξένος στὴν κοσμοθεωρίαν τῆς καὶ ὑπάκουος στὸ δεσποτιισμόν, ἡ ἰντελλιγκέντσιαν στράφηκε πρὸς τὴν τρομοκρατικὴν δρᾶσιν μετὰ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἔτσι θὰ ξύπναγε τὶς μάζας ἀπὸ τὸν «*ἀσιατικόν*» τοὺς λήθαργον. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορίαν τῆς, ἡ Ρωσία γνώρισεν μιὰ σοβαρὴ συνωμοτικὴ ὀργάνωσιν· σπανίως οἱ «*διανοούμενοι*» ἔδειξαν ἕνα τέτοιο πνεῦμα αὐταπάρνησις καὶ αὐτοθυσίας, μιὰ τέτοια πίστιν καὶ μιὰ τέτοια εὐγένειαν. Ἡ ἀποτυχία τῆς ἰντελλιγκέντσιαν ὀφείλεται φυσικὰ στὴν ὠμότητα τῆς κυβερνητικῆς ἀντίδρασις. Ἀλλὰ ἡ ἀστυνομικὴ καταδίωξις δὲν εἶναι ἡ μόνη αἰτία τῆς ἀποτυχίας τῆς. Ἡ τραγωδία τῆς ἰντελλιγκέντσιαν συνίσταται στὴν ἀπομόνωσιν τῆς ἀπὸ τὶς λαϊκὰς μάζας: ἔχοντας ἔρθει πολὺ νωρὶς σ' ἕνα κόσμον ποὺ δὲν μποροῦσε οὔτε καν νὰ σκεφτεῖ ν' ἀποτινάξῃ τὸ ζυγὸν τῆς ἀπολυταρχίας, ἡ ἰντελλιγκέντσιαν καταδικαζόταν σὲ σπασμωδικὰς ἐνέργειαν, πού, ἀπὸ τὴν ἴδιαν τοὺς τὴ φύσιν, δὲν μποροῦσαν νὰ ἐγγραφῶν σὲ κανένα ἱστορικὸν πλαίσιον. Ἔτσι παρὰ τὶς ἐλπίδας τῆς, ἡ δολοφονία τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου τοῦ Β' τὸ 1881, δὲν προκάλεσεν τὴν παραμικρὴν ἀντίδρασιν σὲ ἀγροτικὰς μάζας, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ μένουσαν παθητικὰς καὶ ἀδρανεῖς. Ἀντίθετα, ἡ δημιουργία τῆς Ὀχράνας ὑπῆρξε ἡ ἄμεση ἀπάντησις τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς καταθλιπτικῆς ἀστυνομικῆς καταδίωξις. Ἡ ἀποτυχημένη ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Γ' (ὅπου ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λένιν ἔχασεν τὴν ζωὴν του) ὑπῆρξε ἡ τελευταία, ἀσθενὴς καὶ κάπως παιδαριώδης ἀναλαμπὴ τῆς ἰντελλιγκέντσιαν· ἡ ἥρωικὴ τῆς ἐποχὴ εἶχε πιά ἀνεπίστρεπτα περάσει· ἡ ἰντελλιγκέντσιαν ἐπρόκειτο νὰ

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν B. Souvarine ἐνθ' ἀν. σελ. 30.

πάψει ν' αποτελεί μιὰ ανεξάρτητη δύναμη. Ἄλλὰ ἡ παρακμή της ἦταν τὸ ἀσφαλέςτερο σημάδι ὅτι κάτι εἶχε ἀλλάξει στὴ Ρωσία. Ἄν ἡ ἰντελιγκέντσια ἔπαυε ν' αποτελεί τὸ μόνο ἐπαναστατικὸ παράγοντα τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, αὐτὸ ὀφείλεται, ὄχι ἀπλῶς στὴν αὐστηρότητα τῶν ἀστυνομικῶν μέτρων, ἀλλὰ κυρίως στὴν ἄνοδο τῆς μόνης δύναμης ποὺ μποροῦσε πραγματικὰ ν' ἀντιτρέψει τὸ ἀπολυταρχικὸ καθεστῶς τῶν τσάρων: τῶν λαϊκῶν μαζῶν.

δ) Ἰντελιγκέντσια καὶ κοινωνία

Γενικά, ἡ ριζοσπαστικότητα τῆς ἰντελιγκέντσιας καὶ ἡ ἡγετική της θέση μέσα στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα εἶναι *ἀντιστρόφως ἀνάλογες* πρὸς τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας. Ὅσο ἡ ρωσικὴ κοινωνία βρισκόταν ἀκόμα σ' ἓνα ἐμβρυῶδες στάδιο ἐξέλιξης, ἡ ἰντελιγκέντσια μποροῦσε ν' ἀποτελεῖ τὴ μόνη ἐπαναστατικὴ δύναμη ἀπέναντι στοῦ καθεστῶς. Στὸ μέτρο ὅμως ποὺ ἡ ἄμορφη ἀγροτικὴ μάζα διαφοροποιεῖτο καὶ μιὰ ἔστω καὶ ἀνεξέλικτη ἀστικὴ καὶ ἐργατικὴ τάξη ἐμφανιζόταν στὸ ἱστορικὸ προσκῆνιο, στὸ μέτρο ποὺ ἡ μοντέρνα βιομηχανία ἐκτόπιζε τὴ μικρὴ χωριάτικη παραγωγή καὶ ἓνα σημαντικὸ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἀποκοτοῦσε τὴν παιδεία ποὺ ὡς τὰ τότε ἦταν τὸ προνόμιο μιᾶς ἐλάχιστης μειοψηφίας, ἡ ὑπαρξὴ ὀργανωμένων πολιτικῶν κινήματων γινόταν δυνατὴ καὶ, αὐτομάτως, ἡ ἰντελιγκέντσια ἔπαυε ν' ἀποτελεῖ μιὰ ἀπομονωμένη πρωτοπορεία καὶ ξέπεφτε σὲ μιὰ ὑποδεέστερη θέση.

Γινόταν πιά δυνατό νὰ ποθεῖ κανεὶς τὴν πρόοδο τοῦ τόπου του, χωρὶς νὰ πιστεύει ὅτι χρειάζεται, πρῶτα, νὰ μνηθεῖ σὲ μιὰ μεσσιανικὴ συνωμοσία, καὶ ὕστερα νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ρωμαντικὰ μέσα τῆς μπόμπας καὶ τῆς δολοφονικῆς ἀπόπειρας. Ἡ ἀπήχηση ποὺ εἶχαν οἱ προοδευτικὲς ἰδέες σὲ ὀλοένα πλατύτερα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἐδίδασκε στὴν ἰντελιγκέντσια τὴ μετριοφροσύνη, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἔδινε τὸ πρωτεῖο ὄχι στὴ συνωμοτικὴ ὀργάνωση ἀλλὰ στὰ πολιτικὰ μέσα καὶ τὴ δημοκρατικὴ πάλη. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1880, ὁ ἴδρυτής τοῦ ρωσικοῦ μαρξισμοῦ καὶ τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας Γεώργιος Πλεχάνωφ κήρυσσε τὸν πόλεμο κατὰ τῶν φαινομενικὰ «ξεπερασμένων» ἰδεῶν τοῦ Τκάτσεφ. Ἡ πολεμικὴ αὐτὴ, ποὺ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια μοτίβα τοῦ βιβλίου του *«Οἱ διαφωνίες μας»* (1884), παρουσιάζει γιὰ τὸ σημερινὸ ἀναγνώστη ἓνα ἐξαίρετο ἐνδιαφέρον: νομίζει κανεὶς, λέει ὁ Μπερντιάεφ, ὅτι ἀκούει τὸν Πλεχάνωφ νὰ συζητᾷ μὲ τὸν Λένιν καὶ τοὺς μπολσεβίκους, εἴκοσι χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή τους.

Ὁ Πλεχάνωφ ἀρνεῖται τίς ἰδέες τοῦ Τκάτσεφ στὸ ὄνομα μιᾶς ἄλλης στάσης ἀπέναντι στὴν κοινωνία, ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ὀνομάσουμε «δυτικὴ». Πραγματικὰ, ἐπρόκειτο γιὰ κάτι πολὺ σημαντικότερο ἀπὸ τὴν ἀπλὴ υἱοθέτηση ὀρισμένων μαρξιστικῶν ἀρχῶν: ἡ ἐμφάνιση τοῦ Πλεχάνωφ, τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καὶ τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἦταν ἡ ἀσφαλέςτερη ἔνδειξη ὅτι ἡ Ρωσία καὶ ἡ Εὐρώπη ἔπαυαν νὰ εἶναι δυὸ ἀσύμπτωτες καὶ ἀσύγχρονες ἱστορικὲς δυνάμεις. *Γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ρωσικὴ*

Ιστορία, ή κοινωνία διεκδικούσε μιὰ δρισμαμένη αὐθυπαρξία ἀπέναντι - στη δυναμική μειοψηφία πού ὡς τὰ τότε κρατούσε τὸ μονοπώλιο τῆς ἱστορικής δράσης. Ἀμφισβητώντας τὸν ὀλοκληρωτισμὸ τοῦ Τκάτσεφ, ὁ Πλεχάνωφ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς Ρώσους κάτι τὸ ἐντελῶς καινούργιο σχετικὰ μὲ τὴν πολιτική τους παράδοση: νὰ πιστέψουν ὅτι ἡ μάζα ἔχει μιὰ αὐτενέργεια (spontanéité) καὶ μιὰ πολιτικὴ πρωτοβουλία ἱκανὴ νὰ τὴ μετατρέψει σὲ φορέα καὶ δημιουργὸ τῆς ἱστορίας· νὰ πάψουν νὰ συγχέουν τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ φιλοσοφία μὲ τὸν ἐπαναστατικὸ σκοταδισμό τοῦ Μπακοῦνιν καὶ τοῦ Τκάτσεφ· νὰ ξεπεράσουν τὴν (στὸ βάθος ἀντιδραστική) ἱλιγγιώδη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν «πρωτοπορειακὴ» élite καὶ τὴν ἀδρανῆ μάζα, πού ἐξαντλοῦσε ὡς τὰ τότε τὴν πολιτικὴ τους σκέψη· νὰ ζητήσουν νὰ ὑπερνηκίσουν αὐτὴ τὴ στείρα ἀντίθεση δημιουργώντας πολιτικὰ κόμματα δημοκρατικὰ ὀργανωμένα.

Γιὰ πρώτη φορά στὴ Ρωσία ἀκουγόταν μιὰ τέτοια γλώσσα· κι' ἡ γλώσσα αὐτὴ ἦταν τόσο καινούργια ὅσο καὶ τὰ ἐργαστάσια πού φύτρωναν σάν μανιτάρια ἀνάμεσα στὴν Πετρούπολη καὶ τὴν Ὄδησσό. Σύμφωνα μὲ τίς ἰδέες αὐτῶν τῶν θεωρητικῶν τῆς «αὐτενέργειας τῶν μαζῶν», ἡ ἰντελλιγέντσια ἐπρόκειτο νὰ μάθει ἀπὸ τοὺς ἐργάτες πολὺ περισσότερα πράγματα ἀπ' αὐτὰ πού μπορούσε νὰ τοὺς διδάξει: οἱ «ἐργαζόμενες μάζες», καὶ μόνο αὐτές, εἶναι ἱστορικὰ δημιουργικές.

Τὶ ἦταν ὅμως αὐτές οἱ «ἐργαζόμενες μάζες»;

40. Καπιταλισμός, προλεταριάτο καὶ σοσιαλισμός στὶς παραμονὲς τοῦ 1914

Ἐχομε ἤδη ὑποδείξει τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀστικὴ οἰκονομία καὶ ὁ ἀστικὸς πολιτισμὸς ἄργησαν τόσο πολὺ νὰ ἐμφανιστοῦν στὴ Ρωσία: ἡ κύρια αἰτία, ὅπως εἶδαμε, ἦταν ἡ αὐταρχικὴ πολιτικὴ τῶν τσάρων πού ἔδινε πολὺ περισσότερὴ ἀξία στὴ δύναμη τοῦ κράτους παρά στὴν ἐλευθερία καὶ τὸν πλοῦτο τῶν ὑπηκόων του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τῆς παρεμβατικῆς πολιτικῆς τοῦ Μ. Πέτρου ἦταν νὰ δημιουργήσῃ μιὰ εὐρωπαϊκοῦ τύπου τάξη ἀστῶν καὶ βιοτεχνῶν: ἔχοντας ὑποδουλώσει τὴν ἀγροτικὴ τάξη γιὰ νὰ κινητοποιήσῃ τὴ γῆ πρὸς ὄφελος τοῦ κράτους, ὁ Μ. Πέτρος ἔκανε ταυτόχρονα ἐκκλήση στὴν ἐλευθερία, γιὰ νὰ δώσει στὴ Ρωσία τὴν ἀστικὴ κοινωνία πού τῆς ἔλειπε. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιφατικῆς αὐτῆς πολιτικῆς ἦταν ὁ σχηματισμὸς δύο τάξεων, μιᾶς ἐλεύθερης τάξης ἀστῶν καὶ μιᾶς ὑπόδουλης τάξης ἀγροτῶν, πού δὲν μπόρεσαν ποτὲ ν' ἄρθουν σὲ μιὰ ὀργανικὴ ἐπαφή, καὶ πού μάλιστα ἔμειναν λιγότερο ἢ περισσότερο ξένες ἢ μιὰ πρὸς τὴν ἄλλη. Κανένας ὀργανικὸς οἰκονομικὸς σύνδεσμος δὲν μπόρεσε ν' ἀναπτυχθεῖ ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ καὶ τὴν ἀγροτικὴ κοινωνία· ἡ κοινωνικὴ ἐνότητα στηριζόταν πολὺ περισσότερο πᾶνω στὸ κράτος καὶ τὸ γραφειοκρατικὸ του μηχανισμό, παρά πᾶνω στὸ δυναμισμό τῶν παραγωγικῶν καὶ τῶν ἀνταλλακτικῶν σχέσεων. Ἡ μακρόχρονη συνύπαρξη δύο τόσο ἀσυμβίβαστων κοινωνικῶν συστημάτων, ὅπως εἶναι ἡ δουλοπαροικία στὴν ὑπαίθρο καὶ ἡ ἐλεύθερη ἐπιχείρηση στὶς πόλεις, εἶχε ὡς κύριο ἀποτέλεσμα νὰ

ανάκοψει την πρόοδο και την αύξηση των αστικών κέντρων : η ιδεολογική ανεπάρκεια και η πολιτική άνικανότητα της αστικής τάξης, όπως και η εξάρτησή της από το ξένο κεφάλαιο, δεν ήταν παρά αναγκαίες συνέπειες της καθυστερημένης της εμφάνισης.

Παρ' όλ' αυτά, η Ρωσία πέρασε, ύστερα από τη μεγαλειώδη πνευματική και καλλιτεχνική αναγέννηση των ετών 1840—1880, σε μία φάση ραγδαίας οικονομικής ανόδου, που από κάθε άποψη μπορεί να παραβληθεί μ' αυτήν που πραγματοποιήθηκε κάτω από το καθεστώς των πενταετών σχεδίων :

α) Οι πρόοδοι της βιομηχανοποίησης 1890—1913

Στο τέλος του 19ου αιώνα, η Ρωσία έκανε γιγάντια βήματα προς τη βιομηχανοποίηση της οικονομίας και τον «έξευρωπαϊσμό» της κοινωνικής της διάρθρωσης. Η άθροια είσοδη ξένων κεφαλαίων έπαιξε βέβαια ένα αποφασιστικό ρόλο στη βιομηχανοποίηση της τσαρικής Ρωσίας. Τα 50 % του κεφαλαίου του τοποθετημένου στο λεκανοπέδιο του Ντονέτς, τα 80 % των κεφαλαίων που κινούσαν τα ρωσικά όρυχεϊα, τις πετρελαιοπηγές, τη μεταλλουργία, ήταν ξένα : κυρίως γαλλικά (32 %) και άγγλικά (22 %) (1). Όπωςδήποτε, οι ασιατικές πόλεις μεταμορφώνονταν με μία έκπληκτική ταχύτητα σε μοντέρνα βιομηχανικά κέντρα : νέες μητροπόλεις εμφανίζονταν στη στέππα και στα Ούράλια : το μήκος των σιδηροδρομικών γραμμών διπλασιάστηκε μέσα σε δέκα χρόνια. "Αν μάλιστα πιστέψουμε την έπισημη *Εικονογραφημένη Ιστορία της Ρωσικής Έπανάστασης* (2), η Ρωσία ήταν η ταχύτερα αναπτυσσόμενη χώρα του τέλους του 19ου αιώνα :

9. Αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής στη Ρωσία και τις κύριες βιομηχανικές χώρες 1890—1900 1890 = 100						
	Άγγλία	Γαλλία	Η.Π. Α.	Γερμανία	Βέλγιο	Ρωσία
Σίδηρος	118	131	150	172	132	208
Χάλυβας	180	167	163	173	148	216
Άνθρακας	122	126	161	152	—	231

Οι αριθμοί που δίνει η *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος* του Ποπώφ (3) είναι ακόμα πιο έντυπωσιακοί : Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1890—1900, λέει ο Ποπώφ, η παραγωγή άκατεργάστου σιδήρου αύξηθηκε κατά 220 %, η παραγωγή σιδηρομεταλλευμάτων κατά 272% και η παραγωγή πετρελαίου κατά 179%!

1) Βλ. Maurice Dobb : *Soviet Economic Development Since 1917* (2η έκδ. 1949) σελ. 37—8.

2) Άγγλ. έκδ. 1928, σελ. 4—6.

3) Άγγλ. έκδ. 1934, σελ. 33.

Οί αριθμοί αυτοί—δσο κι' ἂν δὲν εἶναι ἀδιάβλητοι—μποροῦν ἀπὸ κάθε ἄποψη νὰ συγκριθοῦν μὲ αὐτοὺς ποὺ παρουσιάζουν οἱ στατιστικὲς τῆς ἐποχῆς τῶν πενταετῶν σχεδίων. Ὅπωςδὴποτε, μιὰ πιὸ νηφάλια ἔρευνα ἀρκεῖ γιὰ νὰ δείξει πόσο ἀσῆρικτη εἶναι ἡ τόσο διαδεδομένη ἀντίληψη, κατὰ τὴν ὁποία ἡ προεπαναστατικὴ Ρωσία ἔπασχε ἀπὸ μιὰ ὁποιαδήποτε οἰκονομικὴ στασιμότητα ἢ ἀποτελμάτωση (1) :

10. Ὁ ρυθμὸς ἀνάπτυξης τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς 1885—1916

Ἔ τ η	Βιομ. παραγωγή 1913 = 100	Ἐτήσιος μέσος ὄρος τοῦ ποσοστοῦ αὔξεσης τῆς βιομ. παραγωγῆς	
		Ἔ τ η	Ποσοστὸ αὔξεσης
1885	21	1885—1889	6, 1 %
1890	27	1890—1799	8, 0 %
1900	61		
1913	100	1907—1913	6,25 %
1916	109		

Ἡ σύγκριση μὲ τοὺς ἀντίστοιχους σοβιετικούς ἀριθμοὺς δὲν πρόκειται, βέβαια, νὰ μειώσει τὴ γιγαντιαία προσπάθεια ποὺ ἔκανε ἡ ΕΣΣΔ στὸν τομέα τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς· ἀπλῶς θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ θεωρήσουμε τὰ σοβιετικὰ ἐπιτεύγματα ἀπὸ μιὰ ἱστορικότερη σκοπιά : Ὁ μέσος ὄρος αὔξεσης τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, ποὺ στὴν τσαρική περίοδο (1890—1916) ἦταν 7% τὸ χρόνο, ἀνέβηκε στὴ σταλινική περίοδο (1928—1952) στὰ 12—14%, γιὰ νὰ πέσει σήμερα (μετὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς σοβ. οἰκονομίας καὶ τὴ μετατροπὴ τῶν πενταετῶν σχεδίων ἀπὸ τετραετῆ σὲ ἐπταετῆ) στὸ ὅπωςδὴποτε «κανονικότερο»⁽²⁾ ἐπίπεδο τῶν 7,1%.

Ἀνάμεσα στὸ 1890 καὶ τὸ 1916, ὁ ρωσικὸς πληθυσμὸς εἶχε πάψει νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ἀδιαφοροποίητη ἀγροτικὴ μάζα ὑποταγμένη σὲ μιὰ μειοψηφία μεγαλογαιοκτημόνων καὶ αὐλικῶν. Ἴδου πῶς παρουσιαζόταν ἡ κοινωνικὴ πυραμίδα στὶς ποραμονές τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου⁽³⁾.

11. Ἡ διαστρωμάτωση τῆς ρωσικῆς κοινωνίας τὸ 1914

1.	Ἀριστοκρατία καὶ ἀνώτερα στελέχη τοῦ στρατοῦ	3 %	τοῦ πληθυσμοῦ
2.	Ἀστικὴ τάξη	4 %	» »
3.	Διανοούμενοι καὶ κληρικοί	2 %	» »
4.	Ἐργάτες	13 %	» »
5.	Ἀγρότες	74 %	» »

1) A. Gerschenkon : The Rate of Industrial Growth in Russia since 1885. Παράρτημα VII (1947) τοῦ Journal of Economic History σσ. 146, 161.

2) Ἐννοοῦμε ὅτι ἡ κεραυνοβόλα βιομηχανοποίηση τῆς σταλινικῆς ἐποχῆς, δὲν μπορεῖ νὰ νηθεῖ χωρὶς τὰ τρομοκρατικὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν στὸ πλάνο τῆς παραγωγῆς. Ὁ σημερινὸς ρυθμὸς ἀνάπτυξης εἶναι «κανονικότερος» καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι προϋποθέτει «κανονικότερες» μεθόδους ἐκμετάλλευσης τῆς ἐργατικῆς δύναμης.

3) Κατὰ τὸν David Dallin: The Real Soviet Russia.

Σ' αὐτὰ τὰ 25 χρόνια ἐμφανίστηκε λοιπὸν μιὰ ἀστική τάξη μὲς στὴν ὁποία κατακτοῦσαν ὀλοένα καὶ περισσότερο ἔδαφος οἱ εὐρωπαϊκὲς ἰδέες τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας. Μαζὶ μὲ τὸν κόμητα Βίττε, πού ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τοῦ ἐκβιομηχανισμοῦ τῆς Ρωσίας⁽¹⁾, ἡ τάξη αὐτὴ ζητοῦσε τὴ μεταρρύθμιση τοῦ κράτους, τὴ σύγκληση μιᾶς Συντακτικῆς Συνέλευσης, καὶ οἱ διαμαρτυρίες τῆς κοί οἱ ἀπαιτήσεις τῆς θύμιζαν τὰ cahiers des doléances τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Ἄλλ' ἀριθμητικὰ ἀδύναμη καὶ ἀπομονωμένη μὲς στὴν τεράστια ἀγροτικὴ μάζα, ἡ τάξη αὐτὴ ὄχι μόνον δὲ συναντοῦσε καμιά κατανόηση ἀπὸ μέρους τῆς ὀλοένα καὶ πῶ φαυλοκρατικῆς τσαρικήσ ἀπολυτορχίας, ἀλλὰ εἶχε καὶ κάθε λόγο νὰ φοβᾶται τὴν ἀναπόφευκτη ἔκρηξη τῆς ἐπανάστασης. Καὶ τοῦτο, γιατί μὴ ἔχοντας καμιά ἐμπιστοσύνη στὶς ἄλλωστε ἰσχνές τῆς δυνάμεις, ἐβλεπε καὶ δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ βλέπει μὲ ἀνησυχία τὴν ἐπαναστατικὴ ἄνοδο τῆς ἐργατικῆς τάξης.

6) Τὸ ρωσικὸ προλεταριάτο στὶς παραμονὲς τοῦ 1917

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ ρωσικὴ ἐργατικὴ τάξη ἐλάχιστες εἶχε σχέσεις μὲ τὸ «βιομηχανικὸ προλεταριάτο» τοῦ Μάρξ. Στὴ Δύση, ἡ ἐργατικὴ τάξη σχηματίστηκε κυρίως ἀπὸ τοὺς προλεταριοποιημένους μικροαστοὺς καὶ βιοτέχνες τοῦ 1848. Ἀντίθετα, στὴν προεπαναστατικὴ Ρωσία (ὅπως ἄλλωστε καὶ στὴ Ρωσία τῶν πρώτων πενταετῶν σχεδίων), οἱ βιομηχανικοὶ ἐργάτες προέρχονταν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο. Πρῶν δουλοπάροικοι μέχρι τὸ 1861, οἱ ρῶσοι ἐργάτες τοῦ 1917 δὲν εἶχαν ὀλοτέλα κόψει κάθε σύνδεσμο μὲ τὸ χωριὸ τους. Τὸ 1898, οὔτε κἀν εἴκοσι χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη «προλεταριακὴ ἐπανάσταση» τῆς ἱστορίας, ἕνα μεγάλο ποσοστὸ (τὰ 28,2%) τῆς ρωσικῆς ἐργατικῆς τάξης ἐξακολουθοῦσε ν' ἀπασχολεῖται στὴ γεωργία: τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἦταν 10,8% στὴν Πετρούπολη, 19,5% στὴ Μόσχα, 57,5% στὸ Κίεβο, 17,1% στὴ Βαρσοβία, 51,2% στὸ Χάρκοβο, 76,3% στὸ Βορονέζ κ.ο.κ. Τὰ 11,9% ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἡμι-ἀγρότες προλετάριους εἶχαν μιὰ μικρὴ γεωργικὴ ἰδιοκτησία καὶ τὴν ἐκμεταλλεύονταν οἱ ἴδιοι· τὰ 61,4% ἀπ' αὐτοὺς, ἄφηναν τὴ διαχείριση τῆς ἰδιοκτησίας τους στοὺς συγγενεῖς τους· τὰ 12,3% νοίκιαζαν τὶς γαίες τους· μόνον οἱ ὑπόλοιποι 14,4% ἦταν ἀκτῆμονες. Ἀκόμα καὶ τὸ 1907, μιὰ ἔρευνα πού ἐγίνε στοὺς τυπογράφους τῆς Μόσχας ἔδειξε ὅτι μόνον τὰ 37,6% ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν ὀλοτέλα σπάσει τοὺς δεσμοὺς τους μὲ τὸ χωριὸ⁽²⁾.

Ἡ μονιμοποίηση τοῦ προλεταριάτου, ὀ πλήρης καὶ σαφῆς διαχωρισμὸς του ἀπὸ τὶς ἄλλες τάξεις, πού γιὰ τὸν Μάρξ ἀποτελοῦσαν τὴν ἀναγκαία προϋπόθεση τῆς ταξικῆς του συνειδητοποίησης καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς δραστηριοποίησης, δὲν εἶχαν γίνε ἀκόμα πραγματικότητα. Ἄλ-

1) Πληβειακῆς καταγωγῆς, ὀ Βίττε ἄρχισε τὴ σταδιοδρομία του σὰν σταθμάρχης σ' ἕνα ἐπαρχιακὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ.

2) Βλ. γενικὰ Salomon Schwarz. Labour in the Soviet Union, 1952, (γαλλ. μετ. Les Ouvriers en URSS, 1956 σελ. 13—17).

λά, όπως έδειξαν τόσο οι ρωσικές επαναστάσεις του 1905 και του 1917 όσο και οι πολωνικές και ούγγρικές επαναστάσεις του 1956, μιὰ ἐργατική τάξη αποτελούμενη από ξεριζωμένους αγρότες, που ή ραγδαία (καπιταλιστική ή «σοσιαλιστική») βιομηχανοποίηση «έκσφενδόνιζε» στα νεοδημιούργητα προάστια των βιομηχανικών πόλεων, ἐπρόκειτο ν' αποδειχτεί ότι μπορεί νά γίνει μιὰ δύναμη πολύ πιό επαναστατική από τὸ μονιμοποιημένο προλεταριάτο, που ή βαθμιαία βιομηχανοποίηση συγκέντρωσε στα δυτικά αστικά κέντρα.

Ἡ ταχύτατη βιομηχανοποίηση δημιούργησε μέσα σὲ εἴκοσι χρόνια μιὰ πολυάριθμη τάξη μισθωτῶν (1) :

12. Οἱ ρῶσοι μισθωτοὶ 1897 — 1913 (σὲ χιλιάδες)

	1897	1913
Βιομηχανία	2 202	3 636
α) Μεγάλη βιομηχανία	1 622	2 776
β) Μικρὴ »	580	860
Σιδηρόδρομοι	347	705
T.T.T.	37	72
Ἐμπόριο	367	451
Γεωργία	2 775	3 000
Σύνολο	7 903	11 200

Ὁ ἀριθμὸς τῶν χειρωνακτικῶν βιομηχανικῶν ἐργατῶν (χωρὶς τοὺς ἐργάτες τοὺς ἀπασχολούμενους στὴ βιοτεχνία καὶ τὴν οἰκοτεχνία) ἀνέβηκε ἀπὸ 1 515 000 τὸ 1897 σὲ 2 552 000 τὸ 1913. Ἐπιπλέον, αὐτὴ ἡ νεοσύστατη ἐργατικὴ τάξη ἦταν πολύ πιό *συγκεντρωμένη* ἀπὸ τίς ἐργατικὲς τάξεις τῶν πιό ἀνεπτυγμένων βιομηχανικῶν κοινωνιῶν. Οἱ μεγάλες ἐπιχειρήσεις (πάνω ἀπὸ 500 ἐργάτες) συγκέντρωναν τὸ 1913 τὰ 35% τῆς ρωσικῆς ἐργατικῆς τάξης² στὶς Η.Π.Α., τὴν κλασικὴ χώρα τῶν γιγαντιαίων ἐργοστασίων, τὸ ἀντίστοιχο ποσοστὸ, τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἦταν 31%. Ὁ πίνακας ἀρ. 13 παρουσιάζει μιὰ εὐγλωττὴ σύγκριση τῆς συγκέντρωσης τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως στὴ Ρωσία τοῦ 1913 καὶ τὴ Γερμανία τοῦ 1907, που ἦταν τότε ἡ δευτέρη βιομηχανικὴ δύναμη τοῦ κόσμου(2) :

13. Κατανομὴ τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως στὴ Ρωσία 1913 καὶ Γερμανία 1907 (σὲ %)

	Ρωσία	Γερμανία
1. Μικρὲς ἐπιχειρήσεις μέχρι 20 ἐργάτες	38	43
2. Μεγάλη βιομηχανία	62	57
α) Ἐπιχειρήσεις ἀπὸ 21 — 100 ἐργάτες	10	22
β) > > 101 — 500 >	17	21
γ) > > 501 — 1000 >	11	6
δ) > > 1000 καὶ πάνω	24	8
Σύνολο	100	100

1) Βλ. S. Schwarz: ἔνθ' ἀν.

2) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Fritz Sternberg: Der Imperialismus, 1926, σελ. 374.

Παρ' ὄλη τὴν ἀριθμητικὴν τοῦ μειονεκτικότητά, αὐτὸ τὸ ἐκπληκτικὰ συγκεντρωμένον καὶ συμπαγὲς προλεταριάτον ἐπρόκειτο νὰ βρεθῆ στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς δημοκρατικῆς ἐπανάστασης κατὰ τοῦ τσαρισμοῦ. Ὁ συνδυασμὸς τῶν τελευταίων κατακτήσεων τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν πιὸ προχωρημένων μορφῶν τῆς καπιταλιστικῆς συγκέντρωσης μὲ τὶς πιὸ βάρβαρες καὶ καθυστερημένες μορφὰς τῆς φεουδαρχίας καὶ τῆς φαυλοκρατίας εἶχε τοῦτο τὸ παράδοξον ἀποτέλεσμα, ὅτι προτοῦ γνωρίσει τὴν ἀστικὴν δημοκρατίαν καὶ *προτοῦ προλάβει νὰ σχηματίσει ἓνα σοβαρὸ ἀστικὸ κόμμα, ἢ Ρωσία τοῦ 1905 διέθετε ἤδη ἓνα ἰσχυρότατον σοσιαλδημοκρατικὸν κόμμα* ποῦ, ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις, ἦταν ἀνώτερον ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα κόμματα τῆς Δυτ. Εὐρώπης.

Ἡ ἀνωτερότητά τοῦ γίνεται ἐμφανὴς τόσο στὸ πλάνον τῆς πολιτικῆς θεωρίας, ὅσο καὶ στὸ πλάνον τῆς ἐπαναστατικῆς μαχητικότητος.

Πραγματικὰ, ἂν παραβάλουμε τὶς σχολαστικὰς θεωρητικολογίας τῶν γερμανῶν σοσιαλδημοκρατῶν μὲ τὴν συζήτησιν γιὰ τὸ χαρακτῆρα τῆς δημοκρατικῆς ἐπανάστασης στὴν Ρωσία (βλ. §§ 6—10), μὲ τὴν ὁποία ἀνοίξε ὁ 20ὸς αἰώνας καὶ μιὰ ὀλάκερη φάσιν τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, θὰ δοῦμε τὴν οὐσιαστικὴν ἀνωτερότητα τῆς ρωσικῆς σκέψεως στὸ πλάνον τῆς ἐπαναστατικῆς θεωρίας. Τῶντι, γιὰ πρώτη φορὰ ἴσως μὲς στὴν ἱστορίαν, οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι ποῦ ἔκαναν τὴν ἱστορίαν προσπαθοῦσαν ταυτόχρονα ν' ἀποκτήσουν, μὲ τὰ ἐπιστημονικὰ μέσα ποῦ διέθεταν, μιὰ καθαρὴ συνείδησιν τῆς πράξεώς τους, ν' ἀπομακρύνουν τὸ τυχαῖον καὶ τὸ ἀσυνείητον ἀπὸ τὴν πολιτικὴν, νὰ δοῦν τὸν ἑαυτὸν ἀκέραιον καὶ νηφάλιον μὲς στὴν ἴδιαν τὴν πράξιν. Μπροστὰ τοῖς, οἱ Ἰακωβῖνοι, ποῦ ὡς τὰ τότε ἀντιπροσώπευαν ἀσφαλῶς τὸ ἀνώτερον ἐπίπεδον πολιτικῆς συνείδησης, φαίνονταν ὡς κόντῳροι ἐμπειριστῆς : ποτὲ ἄλλοτε ἢ ἀνθρωπότητα δὲν ἦταν τόσο κοντὰ στὸ πλατωνικὸν ἰδεῶδες τῶν φιλοσόφων βασιληάδων, ὅσο ἦταν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου ποῦ ἄρχισε τὸ 1905 γιὰ νὰ τελειώσει μὲ τὸν πιὸ ἄδοξον τρόπο κάτω ἀπὸ τὰ πυρὰ τῶν ἐκτελεστικῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Στάλιν.

Ἡ μαχητικότητά τοῦ ρωσικοῦ προλεταριάτου εἶναι ὁ δεῦτερος οὐσιώδης παράγων ποῦ ἐξηγεῖ τὴν ἀνωτερότητα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δεκαετίας 1895—1905, ὁ ἐτήσιος μέσος ὄρος τῶν ἀπεργῶν ἦταν 43 000. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1905, τὸν πρῶτον μῆνα τῆς ἐπανάστασης, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπεργῶν ἔφτασε εἰς 440 000. «*Σὲ καμιά καπιταλιστικὴν χώρα, ἔγραψε ὁ Λένιν, οὔτε κἀν σὺν τῶν ἀναπτυγμένων χωρῶν, τὴν Ἀγγλίαν, εἰς Η.Π.Α., τὴν Γερμανίαν, δὲν ἐμφανίστηκε ἓνα τόσο τεράστιον ἀπεργιακὸν κίνημα, ὅσο στὴν Ρωσίαν τοῦ 1905. Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀπεργῶν ἔφτασε εἰς 2 800 000, περιέλαβε δηλαδὴ τὸ σύνολον τῶν βιομηχανικῶν ἐργαζομένων*»⁽¹⁾.

Ἡ ἰδέαν τῆς δημοκρατίας, τῆς πολιτικῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ἀνθρώπου

1) Λένιν: Ein Vortrag über die Revolution von 1905, λόγος ἐκφωνηθεὶς στὴν Ζυρίχην τὴν 22-1-1917. Die Revolution von 1905 (Moskau 1932) σελ. 52.

που, έπαυε νά εΐναι μιá άφηρημένη ιδέα, και σαν τον Homunculus του Faust, βυθιζόταν μες στο ζωντανό άπεργιακό κύμα, για νά πάρει σάρκα και όστá, νά «χαθεΐ» μες στη βία και νά «ξαναγεννηθεΐ» μες την ιστορική πραγματικότητα. Αύτοι πού, όπως ο Πλεχάνωφ και οι μενσεβίκοι, έβλεπαν τη δημοκρατική επανάσταση σαν μιá «έπιστημονική» έπιταγή, πέρα από την όποία δέν ύπάρχει παρά «άγνοια» και «τυχοδιωκτισμός», και πού ζητούσαν νά σταματήσουν τη ζωντανή πορεία της ιστορίας μέσα στα πλαίσια ενός άφηρημένου σχήματος, ξεπεράστηκαν από τá γεγονότα, πού αύτοι οι ΐδιοι έξαπέλυσαν, χωρίς καν τó πάθος νά τους γίνει μάθος : ή «πνηρία» της ιστορίας, όπως θάλεγε ο Hegel, έφερε έτσι τα πράγματα ώστε αύτοι νά γίνουν οι δημιουργοί των πρώτων σοβιέτ, αυτών δηλαδή των όργάνων πολιτικής έξουσίας πού άκριβώς έπρόκειτο νά ξεπεράσουν τά όρια πού ή μενσεβίκική «κοινωνιολογία» έτασσε στην «άστικο-δημοκρατική» επανάσταση. Αύτοι, όμως, πού, όπως ο Τρότσκι, ο κύριος πρωταγωνιστής του 1905, και ο Λένιν, είδαν τη δημοκρατία σαν μιá επαναστατική στάση άπέναντι στον κόσμο, σαν ένα ένεργητικό συσχετισμό του ανθρώπου με την κοινωνία, μπόρεσαν ν' άναγνωρίσουν πίσω από την ξερή έννοια τη ζωντανή δύναμη πού της δίνει πλούτο και περιχόμενο. Και ή δύναμη αύτή ήταν τó προλεταριάτο.

'Απ' αύτή την άποψη, ή πράξη του 1905 έλυσε κατά κάποιον τρόπο τó πρόβλημα του κοινωνικού περιεχομένου της θεωρητικά άστικής επανάστασης : ήταν πιá σαφές ότι ή επανάσταση αύτή ξέφευγε από τά πλαίσια της άστικής μεταρρύθμισης και έπερνε τη σημασία μιáς «διαρκούς επανάστασης». Ίδου πώς παρουσίαζε ο Λένιν, στις παραμονές της επανάστασης του Φεβρουαρίου 1917, την «*ιδιομορφία της ρωσικής επανάστασης*» :

«Η επανάσταση αύτή ήταν άστικο-δημοκρατική από την άποψη ότι ο άμεσος άντικειμενικός σκοπός της ήταν ή άστική δημοκρατία. Η καθιέρωση του εργατικού δικτάτορου, ή δήμηση των μεγάλων τσιφλικιών : όλα αυτά τά αίτήματά της ήταν αίτήματα πού είχαν κατά μέγα μέρος πραγματοποιηθεΐ από την άστική επανάσταση στη Γαλλία άνάμεσα στο 1792 και τó 1793.

Ταυτόχρονα όμως ή ρωσική επανάσταση ήταν προλεταριακή, όχι μόνο από την άποψη ότι τó προλεταριάτο ύπήρξε ή ιθύνουσα δύναμη της επανάστασης και βρέθηκε στην πρωτοπορεία του κινήματος, αλλά και γιατί ΤΟ ΚΥΡΙΟ ΜΕΣΟ ΠΑΛΗΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΗΤΑΝ Η ΑΠΕΡΓΙΑ, ΔΗΛΑΔΗ ΤΟ ΕΙΛΙΚΑ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΚΟ ΜΕΣΟ ΠΑΛΗΣ»⁽¹⁾.

'Η άπέριττη αύτή διατύπωση μας διαφωτίζει μιá για πάντα και έξαλείφει κάθε παρεξήγηση σχετικά με τον τρόπο με τον όποιο ο άύθεντικός μαρξισμός θέτει τó πρόβλημα των μέσων και των σκοπών. Για τó μαρξισμό, ο βαθύτερος ταξικός χαρακτήρας και ή άπώτερη ταξική τελεολογία μιáς επανάστασης κρίνονται από τά ταξικά μέσα πάλης πού χρησιμοποιεί. Συγκεκριμένα, ο προλεταριακός χαρακτήρας μιáς επανάστασης σαν του 1905, πού οι διεκδικήσεις της δέν φαίνονταν νά ξεπερνάν τά όρια των κλασικών άστικών μεταρρυθμίσεων, βγαίνει στο φώς από τó γεγονός και

1) Λένιν : ένθ. άν. σελ. 51.

μόνο, ότι η επανάσταση αυτή στήριζε όλη της τη δύναμη όχι απλώς πάνω στο προλεταριάτο σαν μάζα, αλλά πάνω στο προλεταριάτο σαν συγκροτημένη ταξική δύναμη. Αντίθετα, για τον έκφυλισμένο μπολσεβικισμό του καιρού μας (που ο βαθύτερος ταξικός του χαρακτήρας γίνεται έμφανής από τον τρόπο με τον οποίο έστέρησε την έργατική τάξη από το «ειδικά προλεταριακό μέσο πάλης»: το δικαίωμα της άπεργίας), ο προλεταριακός χαρακτήρας μιας επανάστασης φαίνεται από το αν η επανάσταση αυτή φέρνει το κομμουνιστικό κόμμα στην έξουσία: έτσι, μια άγροτική επανάσταση σαν την κινεζική, είναι «προλεταριακή», γιατί καθοδηγείται από το Κ. Κ., ενώ μια έργατική επανάσταση σαν την ούγγρική, που χρησιμοποιεί από την αρχή ως το τέλος(!) το «ειδικά προλεταριακό μέσο πάλης: την «άπεργία», είναι «καπιταλιστική», γιατί στρέφεται κατά του μπολσεβικικού δεσποτισμού!

Το πρώτο μεγάλο δίδαγμα του 1905 ήταν ότι η έργατική τάξη μπορούσε πράγματι ν' αποτελέσει μια Ιθύνουσα δύναμη μέσα στο παλλαϊκό μέτωπο που σχηματιζόταν κατά του τσαρισμού.

Το δεύτερο μεγάλο δίδαγμα του 1905 ήταν ότι οι μάζες είχαν ώριμάσει και δέν είχαν την ανάγκη της Ιντελιγκέντσιας: το Σοβιέτ της Πετρούπολης, ένα καθαρό προϊόν της μαζικής αυτενέργειας, άποισελοοσε την πιό σαφή άπάντηση στο έρώτημα για την πολιτική Ικανότητα των μαζών, που άποισελοοσε ως τότε το *summuim* της ρωσικής πολιτικής σκέψης.

γ) Σοβιετική αύτοδιοίκηση ή κομματική δικτατορία;

Η έκπληκτική πολιτική ώριμότητα της ρωσικής έργατικής τάξης του 1905 φαινόταν νά διαψεύθει έντελώς την καθιερωμένη δυσπιστία της Ιντελιγκέντσιας ως προς την πολιτική Ικανότητα των μαζών. Δημιουργήματα των μενσεβίκων, τά σοβιέτ του 1905 έπαιξαν ένα επαναστατικό ρόλο που, αν ξεπέρασε τις προσδοκίες των δημιουργών τους, σίφνιδιωσε και τους «έπαγγελματίες επαναστάτες» του Λένιν. Ο μόνος που στάθηκε στο ύψος τους ήταν ο Τρότσκι που, ως γνωστόν, είχε έκλεγεί Πρόεδρος του Σοβιέτ της Πετρούπολης. Το 1906, έγκλειστος στις τσαρικές φυλακές, ο Τρότσκι έκανε ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με τον Ιστορικό ρόλο των σοβιέτ, που όπωσδηόποτε μπορεί νά θεωρηθούν προφητικές:

«Τό Σοβιέτ ήταν στην πραγματικότητα ένα έμβρονο επαναστατικής νυβέρενησης... Πριν από τό Σοβιέτ, υπήρχαν βεβαίως έργατικές επαναστατικές οργανώσεις—οργανώσεις που λειτουργούσαν μέσα στο προλεταριάτο και που επιδίωκαν νά επηρεάσουν τις μάζες. Τό Σοβιέτ όμως ήταν μια οργανωση του προλεταριάτου στην όλότητά του· ο σκοπός του ήταν ή κατάκτηση της επαναστατικής έξουσίας. Τό Σοβιέτ είναι ή οργανωμένη έκφραση της θέλησης του προλεταριάτου σαν τάξης... Τό Σοβιέτ ήταν ή πρώτη δημοκρατική έξουσία μέσα στη ρωσική Ιστορία..., μια άληθινή και καθαρή δημοκρατία, χωρίς επαγγελματική γραφειοκρατία, μια δημοκρατία

1 Άξίζει νά σημειωθεί ότι η εξακολούθηση της γενικής άπεργίας άκόμα και μετά τη στρατιωτική συντριβή της ούγγρικής επανάστασης είναι πρωτοφανές στην ώστόσο πλούσια σέ ήρωικά γεγονότα Ιστορία του έργατικού κινήματος.

όπου οι ψηφοφόροι είχαν το δικαίωμα ν' ανακαλέσουν τόν αντιπρόσωπό τους, όποτε θέλουν, και νά τόν αντικαταστήσουν μ' έναν άλλο. Δέν χωρεί άμφιβολία ότι τó πρώτο κύμα τής ερχόμενης επανάστασης θά οδηγήσει στη δημιουργία και τήν εξάπλωση τών σοβιέτ σ' όλη τή χώρα...»⁽¹⁾.

Σ' αυτό τó γραφτό τοῦ Τρότσκι βρίσκεται για πρώτη φορά διατυπωμένη ή ιδέα τοῦ σοβιέτ σάν έργατικού κοινοβουλίου και σάν προλεταριακής κυβέρνησης—ή ιδέα δηλαδή στο όνομα τής όποιας έγινε ή επανάσταση τοῦ Ὀκτωβρίου 1917.

Ἀντίθετα, ό Λένιν πού δέν πήρε μέρος στην επανάσταση τοῦ 1905⁽²⁾ αντιμετώπιζε τότε (1906) τά σοβιέτ από μιá άρκετά διάφορη σκοπιά. Ἄν ό Τρότσκι είχε μιá πλήρη έμπιστοσύνη στην ιστορική δημιουργικότητα τών μαζών, ό Λένιν δέν άνεγνώριζε σάν ιστορικό παράγοντά παρά μόνο τó «πρωτοποριακό» κόμμα τών «έπαγγελματιών επαναστατών». Καί παρ' όλον ότι τó αὐτοτιτλοφορούμενο «πρωτοποριακό» αὐτό κόμμα δέν έπαιξε παρά ένα ύποδεέστερο ρόλο στην επανάσταση τοῦ 1905, ό Λένιν έξακολουθοῦσε νά πιστεύει ότι μόνο αὐτό ήταν σέ θέση νά φέρει εις πέρας τήν «ιστορική άποστολή» τοῦ προλεταριάτου. Νά τι έλεγε για τά σοβιέτ:

«Τό κόμμα δέν παραιτήθηκε ποτέ από τήν πρόθεσή του νά χρησιμοποιήσει όρισμένες δργανώσεις πού δέν άνήκουν στο κόμμα, όπως είναι τά σοβιέτ, προκειμένου ν' αύξήσει τήν έπιρροή τών σοσιαλδημοκρατών⁽³⁾ πάνω στην έργατική τάξη. Ἄλλά οι σοσιαλδημοκράτες δέν πρέπει νά ξεχνάω ότι άν τó επαναστατικό έργο οργανωθεί όπως πρέπει και σέ μιá μαζική κλίμακα, οι θρασμοί αὐτοί (τά σοβιέτ) μποροῦν νά γίνουν περιττοί⁽⁴⁾».

Τά σοβιέτ, πού ό Τρότσκι (και άργότερα ό Λένιν) θεωροῦσε σάν τά κατ' έξοχήν αντιπροσωπευτικά και κυβερνητικά όργανα τοῦ προλεταριάτου, παρουσιάζονται έδώ σάν άπλά μέσα πού χρησιμοποιεῖ τó «πρωτοποριακό» κόμμα για νά άπλώσει τήν έπιρροή του πάνω στις μάζες, και πού, σάν τέτοια, μπορεῖ ν' άχρηστευθοῦν μόλις οι μάζες βρεθοῦν κάτω από τόν άμεσο έλεγχο τοῦ κόμματος: όλος ό μελλοντικός «έκφυλισμός» τής σοβιετικής Ρωσίας και ή αντικατάσταση τής «δικτατορίας τών σοβιέτ τών έργατών και τών άγροτών» από τή δικτατορία τοῦ μπολσεβικικοῦ κόμματος περιέχονται δυνάμει μέσα σ' αὐτή τήν προγραμματική διακήρυξη.

Ἡ διαφορετική αὐτή εκτίμηση τοῦ ιστορικοῦ ρόλου τών αντιπροσωπευτικῶν δργανώσεων τοῦ προλεταριάτου προέρχεται από τήν τυπικά ρωσική αντίληψη πού είχε ό Λένιν για τήν πολιτική ικανότητα ή μάλλον για τήν πολιτική άνικανότητα τών μαζών. Καί στο θέμα αὐτό, πού άπο-

1) Τρότσκι: L' Année 1905 (γαλλική μετ. 1923) σελ. 122.

2) Στους δέκα πρώτους μήνες τής επανάστασης ό Λένιν έμενε έξόριστος στη Γενεύη.

3) «Σοσιαλδημοκράτες»=«επαναστάτες».

4) Ἀναφέρεται από τόν Bertram Wolfe: Three who made a Revolution (γαλλ. μετ. Lenin et Trotski, 1951, σελ. 326).

τελεῖ τὸ Α καὶ τὸ Ω τοῦ «λενινισμοῦ», ὁ Λένιν ἦταν πολὺ πιὸ κοντὰ στὸ Νετσάγιεφ καὶ τὸν Τκάτσεφ παρὰ στὸν Μάρξ.

41. Ἡ λενινιστικὴ ἰδέα τοῦ πρωτοπορειτικοῦ κόμματος

Τόσο ὁ ρεφορμιστὴς Πλεχάνωφ ὅσο καὶ ὁ ἐξτρεμιστὴς Τρότσκι μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν γιὰ «δυστικοί» ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι ταῦτιζαν τὴ δημοκρατία καὶ τὸ προλεταριάτο καὶ στήριζαν ὅλες τους τὶς ἐλπίδες πάνω στὴν αὐτενέργεια καὶ τὴν πολιτικὴ ἰκανότητα τῶν μαζῶν. Καὶ γιὰ τὸν Πλεχάνωφ καὶ γιὰ τὸν Τρότσκι, τὸ ἐργατικὸ κόμμα ἔπρεπε νὰ εἶναι σὰν τὰ «ἀδελφὰ» σοσιαλδημοκρατικὰ κόμματα τῆς Εὐρώπης: μαζικὸ, ἀνοιχτό, δημοκρατικὰ ὀργανωμένο. Στὶς «εὐρωπαϊκὲς» αὐτὲς ἀντιλήψεις, ὁ Λένιν ἀντιτάσσει τὴν τυπικὰ ρωσικὴ παράδοση τῆς κλειστῆς, συνωμοτικῆς, ὑπερσυγκεντρωτικῆς καὶ φανατικῆς ὀργάνωσης τῆς ἐπαναστατικῆς ἰντελλιγκέντοιας: «*Ἡ θαυμάσια ὀργάνωση ποὺ εἶχαν οἱ ἐπαναστάτες τῶν ἐτῶν 1870... εἶναι τὸ πρότυπο στὸ ὁποῖο πρέπει νὰ συμμορφωθοῦμε*»⁽¹⁾.

Τὴν ὥρα ποὺ ἡ Ρωσία ἔμοιαζε νὰ πορεύεται πρὸς ἓνα εὐρωπαϊκοῦ τύπου πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ καθεστῶς, καὶ τὴν ἐποχὴ ὅπου ἡ ἐργατικὴ τάξη ἀπέδειχνε ἔμπρακτα τὴν πολιτικὴ τῆς ὠριμότητα, ὁ Λένιν ἐμφανιζόταν σὰν ὁ κληρονόμος ὅλων (ἀκόμα καὶ τῶν πιὸ ἀπρηχαιωμένων) ἰδεῶν τῆς ἰντελλιγκέντοιας. Ὁ «περιούσιος λαὸς» δὲν ἦταν πιὰ τὸ βιομηχανικὸ προλεταριάτο τοῦ Μάρξ, ἀλλὰ τὸ στρατιωτικὸ ὀργανωμένο κόμμα τῶν ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατιῶν. Ἀπορροφημένος ἀπὸ τὸ μεσσιανικὸ ὄραμα τῆς «ἱστορικῆς ἀποστολῆς» τοῦ προλεταριάτου, ὁ Λένιν ἔπαυε νὰ βλέπει τὸ πραγματικὸ προλεταριάτο· τὸ ἴδιο τὸ προλεταριάτο ἔπαυε νὰ εἶναι μιὰ ἐμπειρικὴ πραγματικότητα· ἦταν πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἡ ἰδέα τοῦ προλεταριάτου—μιὰ ἰδέα» τόσο ὑψηλὴ, ποὺ οἱ προλετάριοι δὲν μποροῦσαν μόνοι τους οὔτε νὰ τὴ συλλάβουν, οὔτε νὰ τὴν ἐνσαρκώσουν, καὶ ποὺ γι' αὐτὸ χρειάζονταν τὴ μεσολάβηση τῶν «διανοουμένων» μεταμορφωμένων σὲ ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες. Νέος «ἄγγελος μεσίτης» ἀνάμεσα στὸ προλεταριάτο καὶ τὴν κοσμοἱστορικὴ του ἀποστολή, ἡ ἰντελλιγκέντοια, ποὺ—πρὸς στιγμὴν—εἶχε ἐκθρονιστεῖ ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἱστορικὴ ἐξέλιξη, ξανάπαιρνε μέσα στὸ λενινιστικὸ κόμμα ὅλα τὰ ἡγεμονικὰ δικαιώματα ποὺ τόσο ἀφειδῶς τῆς εἶχε παραχωρήσει ὁ Νετσάγιεφ καὶ ὁ Τκάτσεφ.

«Ὁρθοδοξία» καὶ ἰδεολογικὴ ὁμοιογένεια, ὑπερσυγκεντρωτικὴ ὀργάνωση καὶ πλήρης ὑποταγὴ τῶν κομματικῶν στὶς ἀποφάσεις τῆς ἡγεσίας, μονολιθισμὸς καὶ σιδηρὰ πειθαρχία: χάρη σ' αὐτὲς τὶς ἀρετὲς, ἡ «πρωτοπορεία» θάκανε θαύματα καὶ θὰ ὑπερπηδοῦσε ὅλα τὰ ἐμπόδια, τόσο τὰ «ἀντικειμενικὰ» (ἀνωριμότητα τῆς Ρωσίας γιὰ τὸ σοσιαλισμό), ὅσο καὶ τὰ «ὑποκειμενικὰ» (τὴν πολιτικὴ ἀνικανότητα, τὸ στενὰ «σωματειακὸ πνεῦμα» τῶν πραγματικῶν προλεταρίων). «*Δώστε μας μιὰ ὀργάνωση ἀποτελούμενη ἀπὸ ἀληθινούς ἐπαναστάτες*, ἔλεγε ὁ Λένιν, νέος Ἀρχιμήδης, *καὶ θ' ἀναποδογυρίσουμε ὅλη τὴ Ρωσία*»⁽²⁾.

1) Λένιν: *Τί νὰ κάνουμε*; Ἐνθ' ἄν. I, 285. Βλ. καὶ I, 193.

1) Λένιν: ἔνθ' ἄν. I, 278.

Τίποτα δὲν φαινόταν νὰ δικαιώνει αὐτὴ τὴ μεθυστικὴ εἰκόνα: οἱ ἠττημένοι στρατιῶτες καὶ οἱ ἀπεργοὶ τοῦ 1905 καὶ τοῦ Φεβρουαρίου 1917 ἀποδείχτηκαν ἄπειρα πιὸ ἐπαναστατικοὶ ἀπὸ τοὺς «ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες». Σάρωσαν τὸν τσαρισμό, ὅπως οἱ οὐγγοὶ ἐργάτες σάρωσαν τὸ σταλινισμό: χωρὶς νὰ χρειαστοῦν τὴν «καθοδήγηση» καὶ τὴ «διαφώτιση» τῆς περιφημῆς «δυναμικῆς μειοψηφίας»...

α) Ὁ Λένιν: κληρονόμος τοῦ Νετσάγιεφ

Ἀπὸ τὸν Νετσάγιεφ καὶ τὸν Μπακουῖν ὁ Λένιν εἶχε πάρει τὴν ἰδέα τῆς μονολιθικῆς ὀργανωμένης πρωτοπορείας. Βέβαια, ἡ παρανομία καὶ ἡ ἀπηνῆς καταδίωξη τῆς Ὀχράνας ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ἔκαναν τὸν Λένιν νὰ θέλει νὰ ἐπιβάλλει ἕνα μονολιθικὸ—ἀντιδημοκρατικὸ καθεστῶς στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κόμματος στὸ ὁποῖο παραδόξως ἀνέθετε τὴν ἀποστολὴ νὰ καθοδηγήσει τὴ «δημοκρατικὴ ἐπανάσταση» τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. Ἄλλ' αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ μόνος λόγος. Ὑπάρχει κι' ἕνας λόγος, κι' αὐτὸς εἶναι *ἡ ἔμφυτη κλίση τοῦ Λένιν πρὸς τὶς δικτατορικὲς μεθόδους κυβερνήσεως*, τόσο τοῦ κόμματος, ὅσο καὶ—ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ κόμμα του κατέλαβε τὴν ἐξουσία—καὶ ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας.

Οἱ ἀμφιταλαντεύσεις του ἀξίζει πάντως νὰ γίνουν γνωστές. Πραγματικὰ, τὸ 1902, στὸ «*Τί νὰ κάνουμε;*», ὁ Λένιν πίστευε ἀκόμα στὶς ἀρετὲς τῆς δημοκρατίας καὶ ἐξυμνοῦσε τὴ διαπαιδαγωγικὴ τῆς δύναμη. Ὅταν ζητοῦσε ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ κόμμα νὰ τηρεῖ μιὰ αὐστηρὴ συνωμοτικὴ *μυστικότητα* καὶ νὰ ἀναγνωρίζει στὴν ἡγεσία του τὸ *δικαίωμα νὰ διορίζει ἀπὸ τὰ πάνω τὰ κομματικὰ στελέχη*, ὁ Λένιν ἤξερε πολὺ καλά ὅτι παρεβίαζε τὶς πιὸ θεμελιώδεις ἀρχές τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Μὴ μπορώντας βέβαια νὰ φανταστῆ τί ἐπρόκειτο νὰ συμβεῖ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ «δημοκρατικότερου συντάγματος τοῦ κόσμου», ὁ Λένιν δὲν παρέλειπε νὰ ὑπενθυμῆσαι τὸ τί ἦταν ἀληθινὰ ἡ δημοκρατία καὶ τὶς *«δύο προϋποθέσεις sine qua non τῆς δημοκρατίας: πρῶτα, τὴν πλήρη δημοσιότητα, καὶ δεύτερο, τὴν αἰρεσιότητα ὅλων τῶν ἀξιωματίων. Γιατὶ θάταν γελοῖο νὰ μιλάει κανεὶς γιὰ δημοκρατισμὸν ὅταν δὲν ὑπάρχει μιὰ πλήρης δημοσιότης, ποὺ νὰ μὴν περιορίζεται μόνο στὰ μέλη τῆς ὀργάνωσης»* (1).

Ὁ Λένιν δὲν μποροῦσε βέβαια νὰ φανταστῆ ὅτι, δέκα χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του, τὸ ἴδιο του τὸ κόμμα, συνταυτισμένο μὲ τὸ μηχανισμό τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ κράτους, ἐπρόκειτο νὰ ρίξει πάνω σ' ὅλη τὴν κοινωνικὴ ζωὴ (ἀπὸ τὶς στατιστικὲς τοῦ κόστους τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πραγματικοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ μέχρι τὸν ἰσολογισμό τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας) ἕνα πέπλο ἀστυνομικοῦ μυστηρίου καὶ στρατιωτικοῦ μυστικοῦ!

Ὁ Λένιν ἔλεγε ἀπλῶς ὅτι ἡ δημοκρατικὴ ἀρχὴ τῆς *«πλήρους δημοσιότητας»* ἦταν ἀνεφάρμοστη σὲ μιὰ *«χώρα ὑποταγμένη στὴν ἀπολυταρχία, ὅπου ὁ τύπος εἶναι ἐντελῶς ὑποδουλωμένος»* (2). Καὶ καθὼς δὲν μπο-

1) Λένιν: *Τί νὰ κάνουμε;* Ἔνθ' ἀν. 1, 288.

2) Λένιν: ἔνθ. ἀν. 1, 184.

ροσε βέβαια να φανταστεί ότι η τσαρική άνελευθερία επρόκειτο να φανεί σαν τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ φιλελευθερισμοῦ μπρὸς στή σταλινική λογοκρισία, ζητοῦσε ἀπλῶς ἀπὸ τοὺς συντρόφους του νὰ καταλάβουν τὴν ἀναγκαιότητα τῶν συνωμοτικῶν μέτρων: ὅσο διαρκοῦσε ἡ ἀπηνής καταδίωξη τῆς Ὀχράνας, ἡ ἀρχὴ τῆς δημοσιότητας δὲν μποροῦσε νὰ ἰσχύει παρὰ μόνο *στό ἐσωτερικὸ τῆς ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης*. Ἀρκεῖ νὰ σκεφτεῖ κανεὶς τὸν αἰφνιδιαστικὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ σημερινοὶ κομμουνιστὲς μαθαίνουν ὅτι τοῦτος ἢ ἐκεῖνος ὁ «θρυλικὸς» ἡγέτης ἀποδείχτηκε ἐκ γενετῆς «χαφίης», «φραξιονιστῆς», «λικβινταριστῆς» ἢ «ἀντικομματικὸς»..., γιὰ νὰ καταλάβει τί γιγαντιαῖες προόδους ἔκανε ὁ «δημοκρατισμὸς» ἀπὸ τὸν Λένιν στὸν Στάλιν (!).

Ἔσον ἀφορὰ τὴ *«δεύτερη προϋπόθεση τοῦ δημοκρατισμοῦ: τὴν ἀρχὴ τῆς αἰρετότητας, — προϋπόθεση ποὺ εἶναι αὐτονόητη στὶς χῶρες ὅπου ἐπικρατεῖ ἓνα καθεστῶς πολιτικῆς ἐλευθερίας»* (2), ὁ Λένιν παρατηρεῖ ὅτι γιὰ νὰ ἐφαρμοστεῖ ἀληθινὰ ἡ ἀρχὴ αὐτή, θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει ἓνα καθεστῶς πλήρους δημοσιότητας. Στὶς δημοκρατικὲς χῶρες τῆς Εὐρώπης.

«Μέλη τοῦ (σοσιαλιστικοῦ) κόμματος θεωροῦνται ὅλοι ὅσοι παραδέχονται τὶς προγραμματικὲς του ἀρχὲς καὶ ὑποστηρίζουν τὸ κόμμα στό μέτρο τῶν δυνάμεών τους. Καὶ καθὼς ὁ πολιτικὸς στίβος εἶναι ἀπ' ὅλους ὁρατός, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ σκηνὴ ἐνὸς θεάτρου εἶναι ὁρατὴ ἀπ' ὅλους τοὺς θεατῆς, ὁ καθένας ξαίρει ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες καὶ ἀπὸ τὶς δημόσιες συγκεντρώσεις ἂν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρόσωπο παραδέχεται ἢ ὄχι τὶς ἀρχὲς τοῦ κόμματος, τὸ ὑποστηρίζει ἢ τὸ καταπολεμεῖ (...) ἔτσι ὅλα τὰ μέλη τοῦ κόμματος μποροῦν ὑπεύθυνα νὰ ἐκλέξουν τοὺς ἀντιπροσώπους τους. Ὁ γενικὸς ἔλεγχος (μὲ τὴν αὐστηρὴ ἔννοια ὄρου) ποὺ ὑφίσταται κάθε κομματικὸς στὴν πολιτικὴ του σταδιοδρομία, δημιουργεῖ ἓνα μηχανισμό ποὺ λειτουργεῖ σχεδὸν αὐτοματικά, ἐξασφαλίζοντας αὐτὸ ποὺ στὴ βιολογία ὀνομάζεται ἐπιβίωση τοῦ ἱκανοτέρου. Χάρε' αὐτὴ τὴ «φυσικὴ ἐπιλογή», ποὺ προϋποθέτει ἄλλωστε μιὰ ἀπόλυτὴ δημοσιότητα καὶ τὴ συμμετοχὴ ὅλων τῶν μελῶν τοῦ κόμματος στὴ διαδικασία τῆς ἐκλογῆς καὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν ἀντιπροσώπων τους, ὁ καθὲς κομματικὸς παίρνει τὸ πόστο ποὺ ταιριάζει τὸ περισσότερο στὶς δυνάμεις καὶ τὶς ἱκανότητές του, ὑφίσταται ὁ ἴδιος τὶς συνέπειες τῶν λαθῶν καὶ κρίνεται ἐνώπιον ὅλων ἂν εἶναι ἱκανὸς ἢ ὄχι νὰ καταλαβίνει τὰ λάθη του καὶ νὰ τ' ἀποφεύγει...» (3).

Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ προσάψει κανεὶς σ' αὐτὸ τὸν ὕμνο τῆς δημοκρατίας, εἶναι ὅτι τὴν ἐξιδανικεύει κάπως ὑπερβολικά: ὁ δῆμος δὲν εἶναι πάντοτε στό ὕψος τῆς δημοκρατίας, κί' ἡ δύναμη τῶν ὀλιγαρχικῶν μηχανισμῶν, ποὺ μοιραῖα παράγονται μέσα ἀπὸ τὶς δημοκρατικὲς μαζικὲς ὀργανώσεις, εἶναι τέτοια, ὥστε μὲ κανένα τρόπο δὲν μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὴ δημοκρατικὴ «φυσικὴ ἐπιλογή τοῦ ἱκανοτέρου» σὰν ἓνα «αὐτοματικὸ» ἀποτέλεσμα τοῦ «γενικοῦ ἐλέγχου» τῶν κομματικῶν ἢ γενικότερα τῶν πολιτῶν.

Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά, συνεχίζει ὁ Λένιν, δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι οἱ ἀρχὲς αὐτὲς τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας εἶναι ἐντελῶς ἀνεφάρμοστες *«κάτω ἀπὸ τὶς συνθήκες τοῦ ἀπολυταρχικοῦ καθεστῶτος»* ποὺ ὑφί-

1) Βλ. τὸ κεφάλαιο ΙΧ αὐτῆς τῆς μελέτης.

2) Λένιν: ἐνθ' ἄν. Ι, 289.

3) Λένιν: ἐνθ' ἄν. Ι, 289.

σταται ή Ρωσία. Ἀπέναντι στην *ιδέα* τής «πλήρους δημοσιότητας», ή πραγματικότητα δέν δείχνει παρά μόνο τὸ «σκότος τής ἀπολυταρχίας» (1). Στὸ *ιδεῶδες* τής «φυσικῆς ἐπιλογῆς», πού χαρακτηρίζει τὴ δημοκρατία, ή ἀπολυταρχία ἀντιτάσσει τὴν «ἐπιλογή πὸν πραγματοποιιοῦν οἱ χωροφύλακες». Μὲ μιὰ λέξη, ή ἀστυνομική τρομοκρατία καὶ ὁ δεσποτισμὸς ἔκαναν ἀναγκαία τὴν ἐγκατάλειψη τῶν δημοκρατικῶν μεθόδων καὶ τὴν ἐπιστροφή στὴ συνωμοτική παράδοση τῶν ἐτῶν 1870...

Δυὸ χρόνια ἀργότερα, στὸ «*Ἐνα βῆμα μπρός, δυὸ βήματα πίσω*», ὁ δικτατορικὸς συγκεντρωτισμὸς καὶ ή μονολιθική πειθαρχία δέν παρουσιάζονται πιά σὰν ἀναγκαῖα κακά, οὔτε καὶ δικαιολογοῦνται ἀπὸ τὶς συνθηκὲς τὶς ἰδιάζουσες στὴ «*βάρβαρη καὶ ἀσιατική Ρωσία*». Ὁ συγκεντρωτισμὸς καὶ ή ὁμοφωνία παίρνουν ἐδῶ τὴν ἔννοια ἑνὸς ἐπαναστατικοῦ ἐταί de grāce καὶ προβάλλονται σὰν ὀργανωτικὲς ἀρχὲς ἰσχύουσες γιὰ ὅλες τὶς κοινωνίες ἀδιακρίτως, ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς οὐσιώδεις διαφορὲς πὸν ξεχωρίζουν τὶς χώρες πὸν ὑφίστανται τὸ «σκότος τής ἀπολυταρχίας» ἀπὸ τὶς «χώρες ὅπου ὑπάρχει πολιτική ἐλευθερία». Στὸ ἔργο αὐτό, βρήκαμε ἤδη (§§ 26 - 28) τὴν πιδ κλασική διατύπωση τόσο αὐτῆς τής πίστης στὴν ἱεραρχία καὶ τὶς γραφειοκρατικὲς μεθόδους καθοδήγησης ὅσο καὶ αὐτῆς τής δυσπιστίας πρὸς τὴ δημοκρατία καὶ τὴ μαζική αὐτενέργεια, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὁ Λένιν δέν μπόρεσε ποτὲ ν' ἀπαλλαγεῖ, καὶ πὸν ἀπὸ τότε ἔγιναν τὸ Α καὶ τὸ Ω τοῦ μπολσεβικισμοῦ.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς λόγους πὸν ἐξηγοῦν αὐτὴ τὴ στροφή τοῦ Λένιν εἶναι καὶ ὁ *ἀκριτος θαυμασμὸς πὸν ἔνοιωθε γιὰ τὸ γερμανικὸ σοσιαλ - δημοκρατικὸ κόμμα*, τὴν «πρωσική» τοῦ πειθαρχία, τὴ γραφειοκρατική του ὀργάνωση, τὴν παντοδυναμία τῶν ἡγετῶν του.

(Συνεχίζεται)

1) Λένιν: ἔνθ' ἀν. 1, 290.